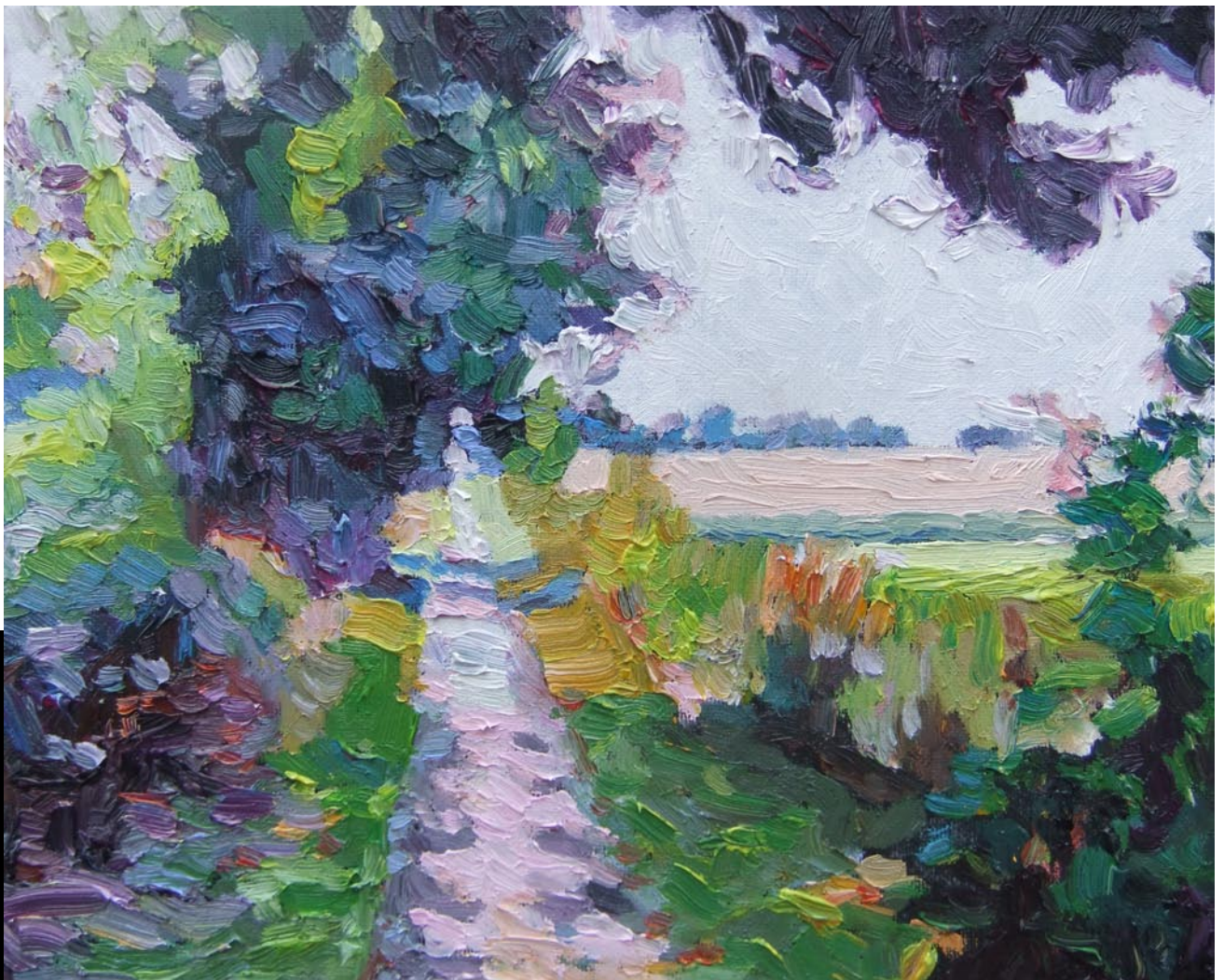

Met o.a.:

- * Geschiedenis landgoed Sint-Jansberg (deel 2)
- * 50 jaar WMG: de oprichting
- * Terugblik: ruilverkaveling Groesbeek
- * Terugblik: wandelpaden Groesbeek
- * Biologische landbouw: Van Ditshuizen
- * Ons voedsel: spinazie
- * Aardsterren, Aardmannetjes en Aardhommels

2023-189

Verschijningsdatum april 2023

Inhoud

Het Groesbeeks Milieujournaal is een uitgave van de Werkgroep Milieubeheer Berg en Dal en verschijnt drie keer per jaar. Kosten: minimaal 17,50 euro per jaar. Opgave bij het secretariaat.

REDACTIE

Henny Brinkhof
Niek Willems
Peter Pouwels

MEDEWERKERS (aan dit nummer)

Nel van den Bergh (opmaak)
Marga van Bommel
Jeanne Mertens
Victorien Mertens
Johan Thissen
Paul Thissen
John Tampoebolon

OMSLAG

'Jansberg velden richting Groesbeek'
Ingrid Claessen

SECRETARIAAT

Postbus 26
6560 AA Groesbeek
bankrekening:
NL17 RABO 0117 4423 05

INTERNET

www.wmg-groesbeek.nl

PRINT

Janssen Repro, Nijmegen
Geprint op Cyclus
(100% gerecycled papier,
FSC, EU Ecolabel)

Reageren op artikelen?

redactie@wmg-groesbeek.nl
tel. 024 3974221

Voorwoord van de redactie	3
'Een der mooiste landgoederen van ons Vaderland' De Sint-Jansberg van grootgrondbezit tot landgoed, 1844-1899 door Paul Thissen en Peter Pouwels	4
50 jaar WMG: de oprichting door Jeanne Mertens en Henny Brinkhof	14
Terugblik: ruilverkaveling Groesbeek door Johan Thissen	18
Terugblik: wandelen in Groesbeek door Henny Brinkhof	23
Biologische landbouw volgens de familie Van Ditshuizen door John Tampoebolon	28
De veganistische keuken door Marga van Bommel	33
Mededeling van de penningmeester	34
Nieuws uit het bestuur door Victorien Mertens	35
Ons voedsel (21): spinazie door Niek Willems	36
In memoriam Nettie Westhoff-De Joncheere	45
Aardsterren, Aardmannetjes en Aardhommels	46

Voorwoord

Dit jaar vieren we het vijftigjarig bestaan van onze Werkgroep Milieubeheer. Dat doen we op verschillende manieren. Er komt natuurlijk een feest, we organiseren extra excursies en lezingen en er komen enkele thema-avonden met sprekers over actuele thema's. Ook de milieujournals staan in het teken van dit jubileum. Het worden extra dikke nummers waarbij we terugblikken op wat we de afgelopen 50 jaar bereikt hebben en het zal niemand verbazen dat we ook een blik op de toekomst zullen werpen.

In dit nummer gaan we helemaal terug naar de begintijd van de WMG waarover we praten met twee van de drie oprichters van de WMG, Jan Norp en Sjef Reichgelt, inmiddels van gevorderde leeftijd. De derde oprichter Ben Thissen is in 2011 overleden. Ook kijken we terug op de Groesbeekse landinrichting, een langdurig en ingewikkeld proces waar de WMG een flinke stempel op wist te drukken ten faveure van De Bruuk. Dat ging overigens niet zonder slag of stoot. Dat daarbij de boeren niet altijd stonden te juichen zal niemand verbazen, maar opvallend is dat er ook vanuit natuurbeschermingshoek forse tegenwind kwam. Wat later in het ruilverkavelingsproces geleidelijk ook duidelijk werd, was dat heel veel onverharde paden dreigden te verdwijnen. Dat was een proces dat al decennia eerder sluipenderwijs was ingezet, maar nu zwart op wit op papier kwam te staan. Veel onverharde paden stonden op de nominatie te verdwijnen of geasfalteerd te worden. Vanuit het perspectief van de wandelaar en groen toerisme, maar ook van de natuur, was dat zeer ongewenst. De schaalvergroting en de intensivering van de landbouw hadden de biodiversiteit in het agrarische buitengebied al ernstig aangetast en bermen van paden waren vaak de laatste plaatsen waar nog enige soortenrijkdom aan planten te vinden was. Doordat in die tijd het groen toerisme opkwam, waaronder ook het kamperen bij de boer, bleek de tijd rijp om te komen tot bescherming van de laatste resten. Zo kwam er toch nog een beschermd netwerk van onverharde paden. De WMG heeft deze problematiek op de agenda gezet en met succes betrokken partijen in beweging weten te zetten. Daar mogen we trots op zijn.

Verder staan er in dit milieujournal ook nog de reguliere artikelen. In de landgoederenserie is het tweede deel over de geschiedenis van landgoed Sint-Jansberg te lezen. Voor een artikel over de biologische landbouw werd een oude bekende bezocht: de familie Van Ditshuizen van tuinderij Zonneklaar, tegenwoordig Wijngaard Van Ditshuizen. Dit oudste ecologische tuinbouwbedrijf van Groesbeek bestaat nog steeds en weet zich steeds weer te vernieuwen. De reeks over ons voedsel gaat dit keer over spinazie. En natuurlijk is er weer een veganistisch recept. Tenslotte laten de Aardsterren, Aardmannetjes en Aardhommels zien waar ze mee bezig zijn.

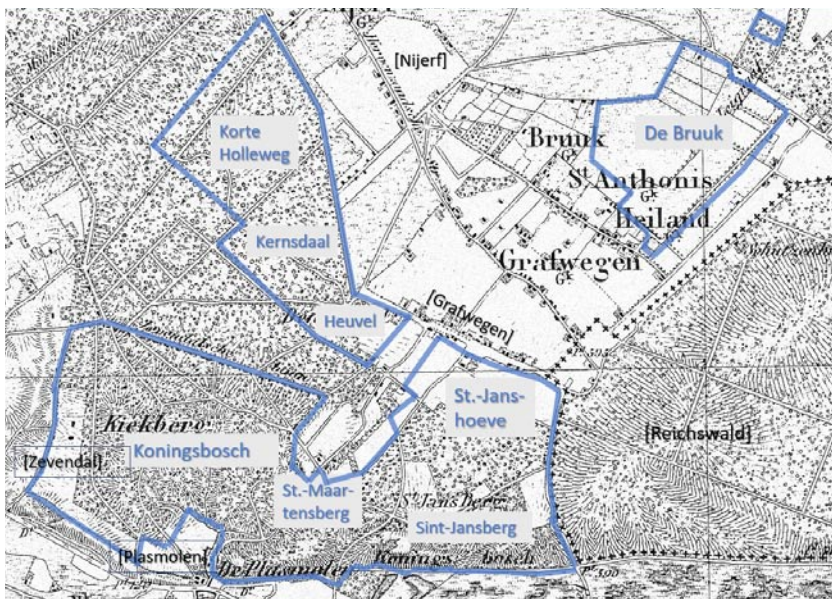
De redactie

'Een der schoonste landgoederen van ons Vaderland'

De Sint-Jansberg van grootgrondbezit tot landgoed, 1844-1899

In de vorige aflevering stond Adrianus van Riemsdijk centraal, een vermogende man die van 1828 tot en met 1843 gronden op en rond de Sint-Jansberg kocht. Deze keer is de hoofdpersoon zijn schoonzoon Barthold Frans van Verschuer, die van het grootgrondbezit een landgoed maakte, met alles wat daar in die dagen bij hoorde. Wie was hij en hoe verfraaide hij zijn bezit? Wie woonden en werkten er? En wat schreven bezoekers van het landgoed, met name over de bijzondere natuur en landschap?

Na de dood in 1855 van Adrianus van Riemsdijk kreeg zijn schoonzoon Barthold Frans Johan Anne baron van Verschuer (verder: Barthold Frans van Verschuer, of baron van Verschuer) de leiding over het grootgrondbezit op de Sint-Jansberg. Barthold Frans had al een heel leven achter de rug. Hij was in 1811 geboren in Bergharen waar zijn familie in en rond het dorp landerijen bezat. Daar hoorde geen echt landhuis bij, maar wel een (nu verdwenen) herenhuis op de hoek van de huidige Dorpsstraat en de Molenweg, het geboortehuis van Barthold Frans. Toen Barthold Frans er het leven zag, was de familie nog niet van adel. Verheffing in de adelstand volgde in 1816 toen koning Willem I zijn vader, Bernardus Deodatus van Verschuer, die kolonel in het leger was geweest, tot baron verhief. En in 1820 bepaalde de koning dat alle mannelijke nazaten van Bernardus Deodatus die titel zouden mogen voeren. Zo kwam ook Barthold Frans aan zijn titel.

Barthold Frans J. A. baron van Verschuer en zijn vrouw jonkvrouw Anna Wilhelmina C.F.C. van Riemsdijk, geportretteerd in 1838, nog voor hun huwelijk in 1840. Zij was een dochter van de stichter van landgoed Sint-Jansberg.

Bron: Beeldbank RCE, 194849 en 194850

Militaire carrière

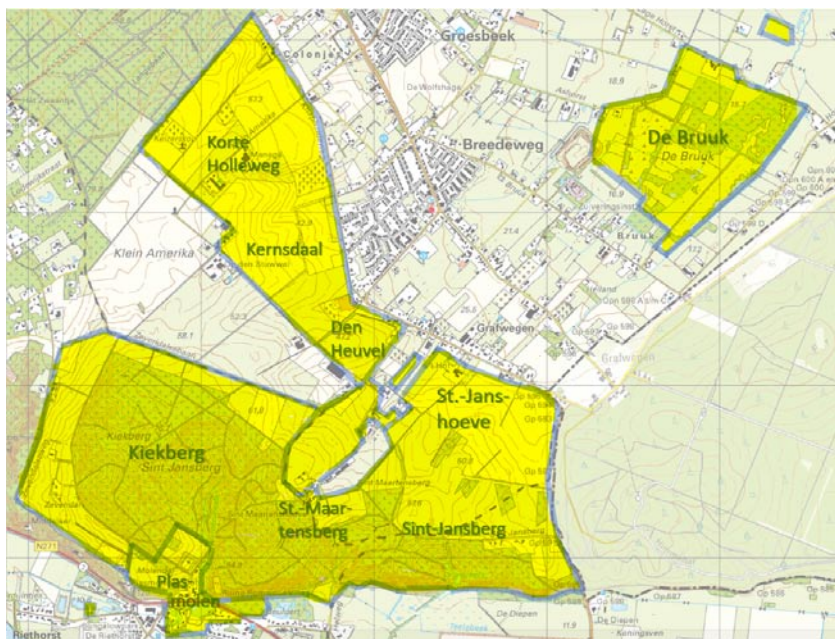
Veel mannen uit het geslacht Van Verschuer volgden een militaire carrière. Ook Barthold Frans. Op veertienjarige leeftijd werd hij cadet op de Artillerie- en Genieschool in Delft, drie jaar later ging hij naar de Koninklijke Militaire Academie te Breda. In 1830, 18 jaar oud, begon zijn carrière in het leger. Zijn eerste rang was tweede luitenant bij de veldartillerie. Hij moest meteen vol aan de bak, want de opstand van het Zuid-Nederlandse deel van het koninkrijk brak in dat jaar uit, de opstand die zou leiden tot de afscheiding van België. Hij vocht in de jaren 1830 tot en met 1834 in en bij Maastricht waar Belgische troepen de vesting Maastricht blokkeerden. Klaarblijkelijk toonde Barthold Frans zich dapper, want de koning onderscheidde hem met de militaire Willemsorde, een onderscheiding voor persoonlijke moed. Hij bleef dienen bij de artillerie. In 1848 verliet hij, met de rang van kapitein, het leger. Hij was toen 37 jaar oud.

Een voordelig huwelijk

Ondertussen was hij in 1840 te Maastricht getrouwd met jonkvrouw Anna Wilhelmina

Het bezit van Adrianus van Riemsdijk rond 1850, globaal aangegeven met blauwe omlijningslijnen. Een landhuis was er niet. Veel van het bezit was bos waar nu landbouwgrond ligt: Korte Holleweg, Kernsdaal (nu Klein Amerika), een deel van het Zevendal en land tussen Grafwegen en Sint-Jansberg.

Bron ondergrond: Topografisch-Militaire Kaart, bewerking Paul Thissen.

De globale omvang van landgoed Sint-Jansberg in het derde kwart van de negentiende eeuw, op de huidige topografie.

Bron: Topotijdreis, bewerking Paul Thissen o.b.v. Gelders Archief 0567-846

Carolina Frederica Catharina van Riemsdijk van Gemert (verder: Anna Wilhelmina), dochter van de eigenaar van landgoed Sint-Jansberg. Voorafgaand aan het huwelijk woonde zij thuis in het stadspaleis aan het Vrijthof dat tegenwoordig theater aan het Vrijthof is. Barthold Frans zal haar in het society-leven van Maastricht hebben ontmoet, immers: hij maakte toen als officier deel uit van het garnizoen van de stad. Het lijkt voor hem een voordelig huwelijk te zijn geweest. Na zijn militaire carrière bekleedde Barthold Frans vanaf 1848 het burgemeesterschap van zijn geboortegrond in Bergharen. In 1850 werd hij tevens burgemeester van de aanliggende gemeenten Horssen en Batenburg. In die tijd woonde hij in zijn geboortehuis te Bergharen dat ook diende als gemeentehuis. In 1853 legde hij zijn bestuursfuncties neer. Later schreef de regionale correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant dat Van Verschuer een van de opeenvolgende burgemeesters van Bergharen was geweest

die grote tegenwerking had ondervonden van de gemeenteraad, waar lieden de toon zetten die 'in hun door modder en slijk geïsoleerde toestand hun kracht vinden', en die niet te porren waren voor het verbeteren van wegen en andere maatregelen die het isolement zouden verminderen. Baron Van Verschuer was het moeizame werken met de raad klaarblijkelijk beu want de correspondent schreef: 'hij werd het ploegen met onwillige ossen moede ... en vertrok.' In 1856 verhuisde hij met vrouw en kinderen van Bergharen terug naar Maastricht. Dat dit kort na de dood van zijn schoonvader aldaar plaatsvond, lijkt geen toeval.

Van grootgrondbezit naar landgoed

Barthold Frans baron Van Verschuer breidde het landgoed uit. In 1862 kocht hij de beide watermolens van de Plasmolen met 25 hectare bijbehorend land. (Voor de interessante geschiedenis van deze watermolens zie de publicatie van Peter Pouwels: Het gebruik van water en waterlopen op de St Jansberg: <https://www.wmg-groesbeek.nl/milieujournaal/Milieujournaal137.pdf>) Ook kocht hij 15 hectare bouwland op de Sint-Maartensberg dat aan drie zijden grensde aan land dat al bij het landgoed hoorde. Het landgoed was na de aankopen circa 558 hectare groot. Er hoorden bos op het huidige Klein Amerika bij en de natte gronden van De Bruuk. De boswachterswoning op de Sint-Jansberg

Het herenhuis van landgoed Sint-Jansberg (het hoogste huis links) met bijgebouwen en de uitzichtkoepel bovenaan de steile helling (rechts), op een prent die in 1882 gepubliceerd werd. In de verte het zicht op het lage land bij Middelaar en Milsbeek en verder, over de Maas, in Brabant.

Bron: Craandijk 1882, t.o. p. 208

De korte zuidgevel van het landhuis, met links een bijgebouw; ongedateerde opname. Bron: Coll. Wim Bindels, Milsbeek

werd rond 1863 verbouwd tot een landhuis dat meestal 'het herenhuis' werd genoemd. Van 1864 tot 1866 woonde daar een dochter van het echtpaar Verschuer-van Riemsdijk met haar man. In 1866 trok het echtpaar Van Verschuer-Van Riemsdijk er zelf in, met de vier nog ongetrouwde kinderen.

In die jaren veranderde er veel. Bij het herenhuis, bovenaan de berg, liet de baron alles bouwen wat in die tijd bij een buitenplaats hoorde. Behalve het huis: een koetshuis, tuinmanswoning, kas/oranjerie, theekepel, ijskelder, stallen voor de paarden, timmerwerkplaats en hondenkennel.

Voor de ontsluiting plantte men een eikenlaan en een kastanjelaan. De eikenlaan was een deel van de Helweg die vanaf de Plasmolen omhoog loopt. De laan van tamme kastanjes vormde met de eikenlaan een lus die bij het herenhuis bij elkaar kwam. Enkele van de toen geplante eiken en kastanjes staan er nog, die moeten dus meer dan anderhalve eeuw oud zijn.

Voor het beheer van het landgoed waren rentmeesters verantwoordelijk. Vanaf 1872 was dat Henri Krienen (1812-1896), die op de Plasmolen in het Molendal woonde.

Een bescheiden herenhuis

Het herenhuis was geen groot statig landhuis,

wat je misschien zou verwachten, maar een tamelijk laag, grijsgepleisterd gebouw. (Het is door oorlogshandelingen in de periode september 1944 – februari 1945 verwoest.) De deuren en de hoge vensters op de begane grond waren voorzien van gepleisterde omlijstingen. Voor de vensters hingen persiennes, die ook wel bekend staan als louvre-luiken, aan het dak decoratieve lijsten. De bewoners van het nabijgelegen Milsbeek noemden het huis – schromelijk overdreven – 'Het Kasteel'. Het was wel een aardig huis maar vergeleken met de meeste landhuizen op landgoederen in de regio bescheiden. Huizen uit dezelfde periode, zoals de Wolfsberg, Rhätia en Den Heuvel, hadden meer allure.

Het huis lag boven op de berg, dichtbij de helling. Bij de korte zuidgevel stonden twee linden – die staan er nog! – met de voorkant richting helling. Op het huis een kleine dakruiter met een luidklok er in. Het huis had op de begane grond drie grote kamers met een afsluitbare veranda (serre), een proviesskamer en een keuken met daaronder een kelder, op de bovenverdieping lagen twee grote en drie kleine kamers, en bovenin een zolder met de meidenkamers. Boven op de Sint-Jansberg kun je nu nog de restanten van het huis en omgeving vinden.

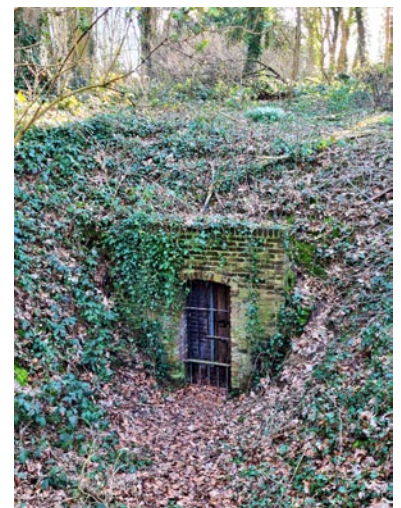
De tuinen: het nut voorop

Direct aan het huis lag een kleine siertuin die overging in een park. Deze siertuin bestond uit grazige open stukken doorsneden door een ovale oprijweg waarlangs de koets naar en van het huis kon rijden. Er stonden citrusboompjes in kuipen en palmen in potten. Bij het huis lagen twee nutstuinen: ten noorden van het huis de boventuin en ten zuiden

Links: restant van de ommuurde benedentuin met de plaats waar de kas/oranjerie stond en daar direct onder broeibakken.

Rechts: de ijskelder bij het verdwenen koetshuis.

Foto's: Paul Thissen, 2023

Het park van landgoed Sint-Jansberg (binnen groene lijn) op een wandelkaart uit 1912. De paden en weggetjes liepen langs de mooiste plekken: de Drie Vijvers, de theekoepel en de opgehoogde uitzichtpunten.

Bron: Wandelkaart Prakke 1912 / Coll. Wim Bindels, bewerking Paul Thissen

ervan de benedentuin. De boventuin, afgeschermd met beukenhagen, diende voor het telen van groenten en fruit. Het westelijke deel was een boomgaard, met appels zoals het Gronsvelder Klumpke, de Sterappel en de Notarisappel, en peren als de Winterbergamot en de Juttepeer, kersen, walnoten en mispels. De ommuurde benedentuin lag op hellend terrein. Daarom was deze tuin ingedeeld in vier terrassen. Op het hoogste terras stond een kas voor de teelt van druiven, vijgen en ananassen. De kas diende tevens als oranjerie: de vorstgevoelige citrusboompjes (in kuipen) en palmen (in potten) stonden er in de winter. Om vorstvrij te blijven moet de kas een vorm van verwarming hebben gehad. In de benedentuin teelde de tuinman groenten. Van deze tuin resteren nog de ommuring, de terrassen en restanten van de druivenkas annex oranjerie en de broeibakken.

Het park: heerlijke uitzichten

Rond het centrum van het landgoed met herenhuis en andere bebouwing, liet Barthold Frans rond 1860 een park aanleggen, met exotische bomen en heesters en ontsloten door lanen en slingerende wandelpaden, en met 'heerlijke uitzichten' op de rand van de stuwwal. Dicht bij het huis plantte de baron

De plaats waar het huis van landgoed Sint-Jansberg stond. Op de voorgrond een sequoia die vlak naast het huis stond, op de achtergrond twee linden (ooit geknot, al lang geleden uitgegroeid) die aan de andere kant van het huis stonden.

Foto: Paul Thissen, 2023

drie sequoia's, in 1865 aan hem geschonken door een Noord-Amerikaanse relatie. In het park plantte men verder onder andere rode beuken, ceders, thuja's, taxussen en rododendrons. Nieuwe lanen, weggetjes en paden verbonden de mooie plekken van het park: de vijvers, de tuin bij het huis, en enkele uitzichtpunten op de rand van de helling. Op een van die punten, dicht bij het huis, stond een koepeltje dat een weids zicht bood op het land over de Maas. Het was een houten gebouwtje met een vierkante plattegrond en een spits dak. Vanuit de koepel had men zicht op Brabant met zijn talloze kerktorens. Aan het pad dat langs het koepeltje liep, stond (later?) een bank met de inscriptie 'Wilhelmina's rust'. In het jaar 2000 noemde men die plek nog steeds zo, ondanks dat de bank al heel lang verdwenen was. Vermoedelijk is de naamgever Anna Wilhelmina van Riemsdijk geweest, de vrouw van Barthold Frans, die klaarblijkelijk nog tot op hoge leeftijd genoot van het uitzicht. Ze werd in haar laatste jaren – ze stierf in 1895 – met een koetsje naar de bank gebracht.

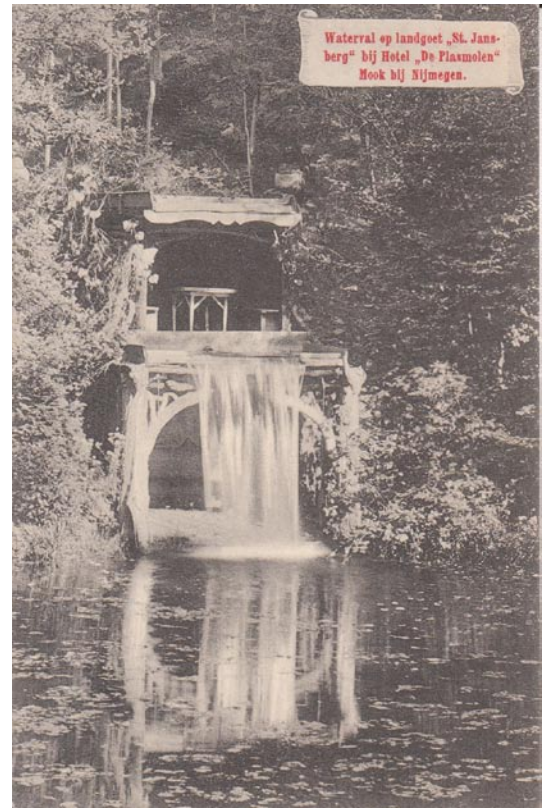
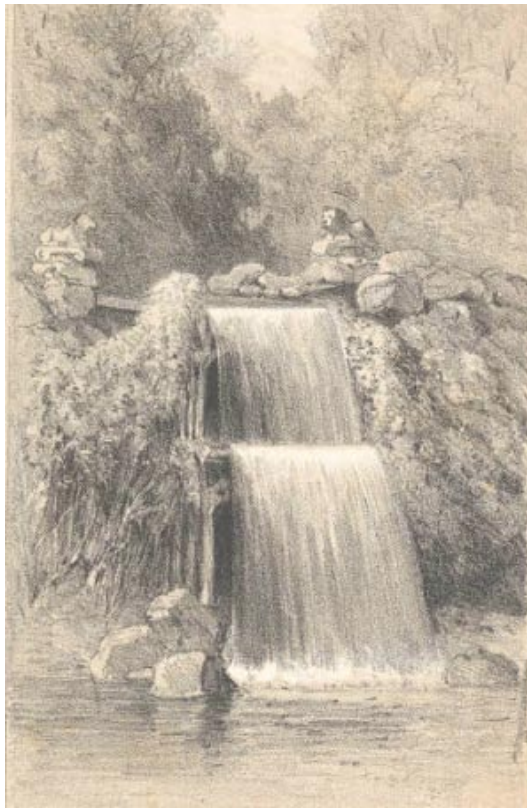
Het theekoepeltje boven de bovenste vijver. Onder de koepel staat een van de twee stenen leeuwen die boven de waterval tussen bovenste en middelste vijver stonden, en die als de waterval stroomde, water spuugden.
Bron: Coll. Wim Bindels, Milsbeek.

De Drie Vijvers en de theekoepel

In een ravijn in de helling liet de baron drie boven elkaar gelegen waterpartijen aanleggen – de Drie Vijvers –, gevoed door de oude sprengen van de Bergsche Put. Ze vormden het pronkstuk van het park. De vijvers dienden ook nutsdoelen. Uit de middelste vijver versleepte men in de winter

De waterval tussen de bovenste en middelste vijver. Links rond 1880, met aan de bovenkant twee stenen leeuwen die water konden spuwen. Rechts de situatie omstreeks 1909 toen op de waterval een zitje was ingericht.

Bron links: *Craandijk 1882, t.o. p. 214;*
rechts: coll. *Wim Bindels, Milsbeek*

blokken ijs naar de ijskelder. Die was goed geïsoleerd, zodat er tot in de zomer ijs bleef liggen dat zorgde voor koeling van etenswaren.

Boven de bovenste vijver stond een thee-koepel van gepleisterde baksteen, met een pannendak en hoge ramen met luiken. Onder het koepeltje een waterval tussen bovenste en middelste vijver, gemaakt van boomstronken en varens, en met klimplanten omslingerd. In de middelste vijver spoot een fontein. Overigens spoot de fontein en stroomde de waterval alleen bij bijzondere gelegenheden, want het oppompen van water kostte grote moeite.

Moeizame watervoorziening

Bij het huis was een 60 meter diepe put geslagen waaruit met een handpomp drinkwater naar boven gehaald werd. Voor de bevoeiing van de benedentuin gebruikte de tuinmannen water uit een grote waterkelder bij het huis, die ze volpompten met water uit de bovenste vijver. Aanvankelijk werkte het pompen met paardenkracht. Twee paarden liepen daarvoor in een tredmolen. In 1882 verving de baron de paardenaandrijving door stoomkracht, met de machine in de kelder van de thee-koepel. In het begin van de twintigste eeuw verving men stoom- door motorkracht.

De middelste vijver diende voor het wateren van hout, een conserveringsmethode waarbij stammen enkele maanden of langer in het water lagen.

De onderste vijver diende in het zomerseizoen als badvijver. Er stond een badhuisje in, met een damesdeel en een herendeel. Gebruikers konden de houten vloer een halve meter in het water laten zakken, om het baden te vergemakkelijken. Het stond in de onderste vijver omdat het water daar warmer was dan in de hogere vijvers die dichterbij de koude bron lagen.

Jacht op wild en 'schadelijk gedierte'

Bij de status van landgoedeigenaar hoorde ook het jagen op wild. Het gemeentearchief van Ottersum vermeldt twee 'klopjachten' (drijfjachten) onder Barthold Frans: in 1861 en 1865. Wellicht waren die er in die tijd ieder jaar. In 1876 is er sprake van jacht op konijnen, ook dat zal wel vaker zijn voorgekomen. En in de jaren 90 verleenden de autoriteiten buitengewone toestemming voor het schieten van schadelijk gedierte. Dat ging onder meer om vossen, wezels, steenmarters, boommarters, bunzingen, verwilderde katten, valken en sperwers. In 1895, toen was Barthold Frans overleden, verpachtte men de jacht op 500 hectare van het landgoed.

Het bos – pijler van de landgoedeconomie

Bosbouw was een belangrijke economische drager van het landgoed. Toen Barthold Frans het beheer overnam, stond op ruim de helft van het landgoed bos. Door ontginning tot landbouwgrond zakte dit aandeel tot circa 45% in 1899, er was toen ongeveer 245 hectare bos. Het grootste en groeiend deel was dennenbos, deels ingeplant of gezaaid in ouder eikenhakhout. Daarnaast was er een behoorlijke oppervlakte aan hakhout van eik en beuk. Op veel kleinere delen van het landgoed stonden opgaande beuken en eiken, kastanjes etc. Oude beuken en eiken stonden langs de beek en rond de Helkuil en het Groene water. Ook die werden af en toe gekapt en verkocht. Het landgoed had een bosbaas in dienst. Eind negentiende eeuw was Jan Michiel Jonkhout bosbaas. Hij woonde voor aan de Grafwegen, op Den Heuvel. Hij gaf leiding aan de bosarbeiders, waaronder nogal wat leden van de familie Wijnhoven. Die woonden in verschillende huizen, onder andere op de Bergsche Loate.

De pachthoeven van het landgoed (rode rechthoekjes) in 1899. De rode vierkantjes zijn arbeiderswoningen die behoren bij het landgoed. In paars landhuis (groot) en rentmeesterswoning (klein). Vrijwel al de gebouwen zijn in de oorlog verwoest, de meeste daarna vervangen door wederopbouwboerderijen. Bron ondergrond: Topotijdreis, bron opdruk Gelders Archief 0567-846, bewerking Paul Thissen

Hout te koop in logement de Plasmolen

Ieder jaar in februari of maart organiseerde het landgoed een openbare houtverkoop in logement de Plasmolen, bij de onderste molen, daar waar nu aan de lage zijde van de rijksweg een grote vijver ligt. Voorafgaand lazen belangstellenden in de krant of op aanplakbiljetten wat het aanbod was. Ze konden met de zogeheten aanwijzer, iemand van het landgoed, gaan kijken om welk hout het ging. Het hout lag aan de weg in 'percelen' (stapels), dicht bij het bos waar het uit afkomstig was. Bosarbeiders hadden het gekapt en, veelal met paarden, uit het bos gesleept en daar neergelegd. Elk perceel had een num-

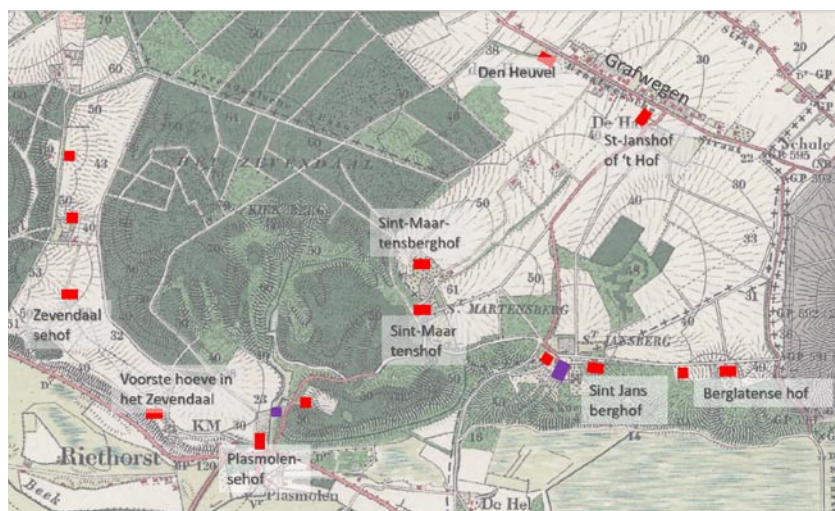
Oud loofbos op de helling aan de oostkant van landgoed Sint-Jansberg.

Foto: Paul Thissen, 2023

mer. Op de verkoping zelf verzamelden de belangstellenden zich in de zaal van logement de Plasmolen. Een notaris leidde de verkoop. De notaris of zijn klerk las de voorwaarden voor: dat er bij opbod geboden werd, hoe de afslag ging, wanneer en hoe er betaald moest worden etc. Daarna ging de verkoop van start, in de volgorde van de nummers van de percelen. Er waren meestal enkele honderden percelen te koop. Takkenbossen waren tot vimmen opgestapeld. (Een vim is ongeveer 100 takkenbossen.) Naast gekapt hout was er soms ook hout op stam te koop, bomen die nog in het bos stonden en die de koper zelf moest gaan kappen. Het aanbod was gevarieerd. Het meeste hout was van grove den, dat in allerlei formaten te koop was, van dikke stammen om te verzagen tot dunne takken die tot bossen brandhout gebonden waren. Belangstellenden konden ook eikenhakhout kopen, en in kleinere hoeveelheden vaak ook hout en takken van beuk, eik, fijnspar, lariks, berk, els en kastanje. Een enkele keer ook van zilverspar, Weymouth-den, acacia (robinia) en kers.

Pachthoeven en zelfvoorziening

De verpachting van boerderijen en landerijen was een tweede belangrijke inkomstenbron voor het landgoed. Kort nadat Barthold Frans het landgoed ging leiden, ontgon men bos en heiderestanten tot landbouwgrond. Dat geschiedde op de glooiende gronden tussen het herenhuis, de Grafwegen en het Reichswald (daar waar Natuurmonumenten in de afgelopen periode weer stukken bos heeft geplant), en in het Zevendal. Men bouwde bij de nieuwe gronden enkele nieu-

we pachthoeven: ten oosten van het herenhuis: de Sint-Jansberghof en de Berglatensche Hof, en in het Zevendal de Voorste hoeve in het Zevendal en de Zevendalsche hof.

Behalve de pachthoeven was er een eigen land- en tuinbouwbedrijf. De opbrengsten van de tuinen dienden voornamelijk voor eigen gebruik, maar gingen ook naar de markt in Nijmegen. Men hield kippen, varkens en zelfs enkele koeien, die verbleven in een stal in het gebouw naast het herenhuis.

Boeren en arbeiders

Voor het jaar 1899 hebben we een compleet overzicht van de pachthoeven en de landerijen. De grootste hoeve was de Sint-Janshof die ook wel 't Hof werd genoemd, een naam die nog steeds in gebruik is. De pachter daarvan was P. Angenendt, die als huur *f* 600 per jaar moest opbrengen voor de boerderij met circa 24 hectare land. Hij kwam van over de grens, uit Hassum. Hij trouwde twee maal; uit de huwelijken sproten tien kinderen voort, alle geboren in de gemeente Groesbeek. Iets kleiner was de Sint-Maartenshof, waar W. Fleuren jaarlijks *f* 550 aan huur en pacht betaalde. Op de Plasmolense hof zat weduwe Verkroost voor *f* 450. Dan waren er nog drie boerderijen die elk *f* 300 opbrachten: de Sint-Jansberghof, de Berglatenschenhof en de Sint Maartensberghof. De Zevendaalsche hof en de Voorste Hoeve in 't Zevendaal brachten resp. *f* 265 en *f* 250 op. Opvallend is dat de Bruusche hof een heel lage pacht prijs

had, namelijk *f* 50, terwijl er van alle boerderijen het meeste land bij hoorde: bijna 90 hectare. Maar dat was heel slechte grond, terwijl het land 'op de berg' vruchtbaar en leemhoudend was.

De arbeid op de hoeven werd verschaft door het gezin zelf, maar ook wel door ingehuurde knechten en meiden, en dagloners. Op het landgoed woonden verschillende land- en bosarbeiders die voornamelijk in het bos en op het land van het landgoed werkten. Bij het herenhuis stond een dubbele arbeiderswoning, op den Heuvel een enkele, net als in het Siepersgat (bij de bovenste molen). Dan nog drie stuks in het Zevendal en een op de Bergsche Loate.

De verpachting van de watermolens, die vanaf 1862 in bezit waren van het landgoed, zal ook bijgedragen hebben aan de landgoedeconomie.

Plasmolen en Jansberg: 'een bezoek overwaardig'

Vanaf 1862, toen de onderste molen in bezit kwam van het landgoed, waren er ook inkomsten uit de verhuur van de herberg die daar bij hoorde. Daar kwamen steeds meer bezoekers uit de regio, en – naar gelang de verbindingen beter werden – ook van daarbuiten. De Plasmolen en de Sint-Jansberg werden wijd en zijd bekend als een aantrekkelijk oord om te bezoeken. Al in 1871 publiceerde J.H. Klappert een gidsje voor Nijmegen en omgeving met de beschrijving van een wandeling over het landgoed met zijn nieuwe aankleding. Klappert schreef onder meer: 'Zeer aan te bevelen is de wandeling, die men van hier [Groesbeek] naar den St. Jansberg ... maken kan. In deze meer ruwe en onbebouwde oorden van den heuvelrei, heeft de Baron Verschuer op eene der hoogste punten een landgoed gesticht, dat met zijne wandelingen, vijvers en fonteinen een bezoek overwaardig is, het zij men dit van de bekende herberg de Plasmolen of uit het dorp Groesbeek doet.' Vanaf 1885 nam de familie Van der Grinten de exploitatie over, en bouwde de herberg geleidelijk uit tot een wijd en zijd bekend staande uitspanning. Ook bij Verkroost op de Plasmolensehof kon je als bezoeker terecht. Dat was een boerderij maar ook een eenvoudige herberg met tapkast om bier, wijn en jenever te serveren en een muziekautoomaat om het publiek te vermaken.

De Helbeek die vanaf de Helkuil naar de bovenste molen loopt, parallel aan de hoogtelijnen.

Foto: Paul Thissen, 2023

Sprookjesachtige foto uit 1890-1895. De fontein in de middelste vijver spuit, bewonderd vanuit het koetsje. Het vermoeden is dat de dame achterin douairière Anna Wilhelmina is, de weduwe van Barthold Frans van Verschuer. Zij liet zich aan het einde van haar leven rondrijden langs de mooiste plekken van de Sint-Jansberg. Overigens woonde ze toen niet op het landgoed.

Bron: RAN, F69347

Reusachtige paardestaarten

Ook dominee Barend ter Haar, predikant in de Nijmeegse Stevenskerk, beval een wandeling over het landgoed aan. Hij schreef in 1880: 'Wij ... begeven ons naar de andere zijde van het huis [de westkant van het herenhuis] ... Wij gaan den lariksenallee, die voor ons ligt, in, en loopen rechtuit. Aan het eind dier allee zien wij aan onze linkerhand in eene dichte boschvallei, de hellekuil, neer. Zoo telt dit landgoed er vele. Niet alleen de wandelaar, ook de botanicus en de entomoloog houden deze plekjes in eere, omdat hier de planten- en de insectenwereld een rijken oogst opleveren. Zulke schoone en krachtige varens en reusachtige equicitaceën [Reuzepaardestaarten] als hier groeien, treft men in ons land zelden aan. ... Wij volgen nu – eer wij de herberg de Plasmolen gaan opzoeken – links afslaande, het pad langs dit beekje nog eenige oogeblikken. Een verrukkelijk plekje, vooral op een warmen zomerdag! Het kristalheldere water vloeit daar zoo

*De middelste en onderste vijver van De Drie Vijvers tegenwoordig, op de achtergrond het lage land met nieuwe natuur bij Milsbeek.
Foto: Paul Thissen, 2023*

rustig over den zandigen bodem. Aan de eene zijde verheft zich de dicht bewassen heuvel, aan den anderen kant schemert het landschap door het kreupelhout heen! Wilde kamperfoelie vervult hier en daar de lucht met hare aangename geuren.'

'Onuitputtelijk rijk aan fraaie partijen'

Een andere dominee, Jacobus Craandijk, beschreef in zijn bekende serie wandelgidsen in 1882 het landgoed, met tal van bijzonderheden. Omdat hij zo treffend beschreef hoe het op de Jansberg was, een ruime keus uit zijn beschrijving: 'Voortdurend worden verbeteringen aan de schoone bezitting aangebragt. Niet ver van het hús vinden wij nieuw aangelegde paden, die ons onder 't genot van fraaie vergezigten naar de heldere vijvers [de Drie Vijvers] brengen. Die waterkommen liggen vrij wat lager dan de top van den berg, maar toch nog hoog boven de vlakke, waar wij de Maas zien stroomen en tal van dorpen en torens ontwaren. Krachtige beuken, sparren, berken en ander houtgewas sluiten den eersten vijver in en overschaduwden het badhuisje, dat zeker in den zomertijd wel niet ongebruikt zal blijven. Bij den tweeden vijver, eveneens te midden van welig groeiend geboomte gelegen, is een kunstmatige waterval tusschen klimplanten en varens, die echter maar zelden stroomt. ... Tot voor weinig jaren waren deze fraaie, smaakvolle vijvers onoogelijke poelen. Thans behooren zij tot de uitnemendste sieraden van het goed. ... Vooral uit het koepeltje voor het huis, bij den Hellekuil, op den Kruisberg en op den Kloosterberg ... is het uitzigt ruim en rijk. ... De Maas, het zonderlinge turfland aan den voet des bergs, de landstreek, waar 's winters het overvloedig rivierwater over stroomt ..., de met frisch en jeugdig groen bewassen bergen op den voorgrond, de hooge, donkere sparren op de toppen nevens ons, de zware beuken in de valleijen

aan onzen voet, het blaauw verschiet aan het einde van lieflijke dalen, met korenvelden en boschjes, - waar wij rondzien is het treffend schoon. ... Onuitputtelijk rijk aan fraaije partijen is het heerlijke goed, dat overal zorgvuldig onderhouden is, maar toch nergens hinderlijk de menschenhand verraadt.' Drukbelopen zoals nu zal het landgoed nog niet zijn geweest. Maar er was al wel sprake van overlast en vandalisme. Toen in 1896 de uitzichtkoepel dichtbij het huis moedwillig in brand werd gestoken, besloot de baron tot het afsluiten van de omgeving van huis met parkbos, de drie vijvers etc., tussen de Helweg en de Holleweg / Zwarteweg gelegen. Wel werden wandelaars die toestemming vroegen om een kijkje te nemen, zelden geweigerd.

Moeizame generatiewisseling

Barthold Frans en Anna Wilhelmina verhuisden in 1886 naar Amsterdam, naar een huis aan de sjeke P.C. Hoofdstraat, waar Barthold nog in hetzelfde jaar overleed. Het huis op de Sint-Jansberg kende geen permanente bewoners meer. Later verhuisde Anna Wilhelmina uit Amsterdam naar een huis aan de Spoorstraat te Nijmegen (nu: burgemeester Hustinxstraat; het huis is in de oorlog verwoest). Ze stierf daar in 1895. Het landhuis werd daarna verhuurd en als buitenhuis gebruikt. In advertenties in landelijke kranten loofde men de 'heerlijke ligging in een zeer gezonde streek', met prachtige vergezichten en de mogelijkheid tot het maken van 'fraaie lommerrijke wandelingen in het Park'. Na de dood van Anna Wilhelmina verkregen

In 1898 publiceerde D.G. Montenberg een album met wandelkaart van Nijmegen en omgeving. Montenberg was een rentmeester die in Groesbeek woonde en werkte, in een groot huis op de hoek van de huidige Molenweg en Ottenhoffstraat. Zijn grootvader, vader en hijzelf hadden de hele negentiende eeuw als rentmeesters gewerkt voor de grootgrondbezitters rond Groesbeek. Hij kende de omgeving op zijn duimpje. De tijd was rijp voor een wandelkaart met beschrijving vanwege, zoals hij schreef, 'het jaar op jaar toenemend bezoek der vele vreemdelingen, die voor korteren of langeren tijd te Nijmegen vertoeven ... om zich te verpoezen in de heuvelachtige en boschrijke omstreken'. Op de kaart stonden behalve de te bewandelen wegen en paden, de cafés, pensions en hotels weergegeven. Een van de door hem beschreven wandelingen liep vanaf Groesbeek naar de Sint-Jansberg. Over het landgoed was hij lyrisch: 'een der schoonste landgoederen en tevens een der lieflijkste plekjes van ons Vaderland', met uitzichten 'wonderschoon en eenig'. Hij loofde de beekjes met hun bronnen in de bergen en de rijkdom aan bijzondere planten en insecten. 'Elken liefhebber van natuurschoon en iedereen toerist kan ik hier volmondig toeroepen: Komt, ziet en oordeelt!'

Fragment van de wandelkaart van Montenberg uit 1898. De geel aangegeven weggetjes zijn 'wandelwegen'. Die lopen op het landgoed langs het Zevendal en Molendal, over de Kiekberg en langs de beek. Niet over de weggetjes en paden in het park ten zuiden en zuidoosten van Huize St. Jansberg, met de (Drie) Vijvers. Die waren vanaf 1896 afgesloten voor publiek.

Adriaan Daniel baron van Verschuer, die in 1899 de volle eigendom van het landgoed verwierf. Daarvoor deelde hij de eigendom met zijn broer en twee zussen.

Bron: Allard Pierson-museum

de vier kinderen de ongedeelde eigendom. Zoon Adriaan Daniel van Verschuer werd verantwoordelijk voor het beheer. In 1899 kocht hij op een openbare veiling het gehele landgoed. Waarom het via een openbare veiling ging met het risico dat het bezit buiten de familie zou geraken, en niet onderhands zoals je zou verwachten, weten we niet. Misschien was er wrijving tussen Adriaan Daniel en de andere erfgenamen, aangewakkerd door het feit dat hij als protestantse man samenleefde met een katholieke vrouw en met haar kinderen had. In het jaar van de koop trouwde hij en ging met vrouw en kinderen permanent op het landgoed wonen. Hoe ging hij om met de erfenis, het door zijn vader verfraaide landgoed? Daarover de volgende keer.

Paul Thissen en Peter Pouwels

Bronnen

Literatuur

- Aalst, Heike van e.a., Zwerven over Gods Akkers, De families Wijnhoven, Wijnhofen en Wienhofen, in: Rond de Grenssteen 32 (1994), p. 20-27
- Boosten, Martijn e.a., Bosgeschiedenis Euregio Rijn-Waal (Wageningen 2012)
- Craandijk, Jacobus, Wandelingen door Nederland met pen en potlood, deel 6 (Haarlem 1882)
- Jaspers, H.J., Sint Jansberg, landgoedrestanten [ongepubliceerde notitie o.b.v. gemeentearchief Ottersum (Gennep, ca 2011)]
- Klappert, J.H., De stad Nijmegen en hare omstreken, geschiedkundig en plaatselijk beschreven. (Nijmegen 1871)

- Kuppeveld, F.G.M.M. van, Mook en Middelaar in oude ansichten, deel 1 (3e herziene druk) (Zaltbommel 1988)
- Montenberg, D.G., Nijmegen en omstreken in wandelingen geschetst (Nijmegen/Arnhem 1898)
- Spruijt, Huub, De Molens van Plasmolen, Water en wind als krachtbron, in: Rond de Grenssteen 38 (1996), p. 1-14
- Thissen, Paul en Peter Pouwels, Adrianus van Riemsdijk en de Sint-Jansberg, Het ontstaan van een landgoed aan de grens, 1828 – 1843, in: Groesbeeks Milieujournaal 188 (2022), p. 4-10
- Verschuer, Frans van, Rondom het herenhuis op de Sint Jansberg, in: Rond de Grenssteen 56 (2000), p. 2-5

Archieven

- Nationaal Archief, Familie van Riemsdijk
- Gelders Archief, Familie van Verschuer
- Regionaal Archief Nijmegen (RAN), Notaris Klaassen 1878-1907

Andere bronnen

- Delpher, historische krantenartikelen

Met dank aan Anton de Wildt, archivaris van de Jan van Gelderstichting te Bergharen en Wim Bindels, Milsbeek.

Heeft u aanvullingen of correcties, of wilt u weten aan welke bronnen onderdelen van het verhaal zijn ontleend: paul.thissen@fo.nl

50 jaar WMG: de oprichting

Het hele jaar 2023 besteden we in het Milieujournaal aandacht aan 50 jaar WMG. De Werkgroep Milieubeheer Groesbeek, na de gemeentelijke herindeling omgedoopt tot Werkgroep Milieubeheer Berg en Dal, is op 15 januari 1973 opgericht. We blikken terug op die tijd met Jan Norp en Sjef Reichgelt die aan de wieg van de milieugroep stonden.

De drie oprichters van de vereniging waren Jan Norp, Sjef Reichgelt en Ben Thissen. Ben Thissen, kenner van de Groesbeekse natuur, van Groesbeekse gebruiken en het dialect, is op 3 december 2011 overleden. In Milieujournaal 133 uit 2008 staat een mooi interview met hem. In datzelfde jaar, tijdens het 35-jarig jubileum, zijn ook de andere twee oprichters geïnterviewd. En nu laten we de beide overgebleven oprichters opnieuw aan het woord in een gecombineerd interview. Sjef Reichgelt heeft een gesprek gehad met Jeanne Mertens, Jan Norp met Henny Brinkhof.

Sjef Reichgelt woont sinds 2009 in het centrum van Groesbeek, in een zijstraat van de Zevenheuvelenweg. In zijn tuin staan bonsai-boompjes uitgestald. Ook zijn er verschillende volièrtes met kanaries en een bijzondere soort duiven. Sjef houdt zich tegenwoordig vooral bezig met het maken van kunst. Hij maakt 'emailen plastieken halfreliëf' en werkt met verschillende materialen: messing, versteend hout en soms met glas. Bepaalde thema's komen terug in zijn werk zoals geboorte, leven en dood en natuurlijk in allerlei vormen de natuur.

'Mijn aandacht voor de natuur is er altijd geweest', zegt Sjef. Dat begon bij de Oisterwijkse Plassen waar hij als kind veel heeft rondgestruind samen met zijn negen broers en zussen. Het gebied bij Tilburg waar hij geboren is en opgroeide was toen nog particulier bezit: 'Je mocht er alleen met een toegangsbewijs in. Dat maakte het heel bijzonder.' Hij herinnert zich dat hij als jongetje van vier met een grote sabelsprinkhaan in zijn hand naar huis liep totdat hij hem vlak bij huis niet meer vast kon houden. Het gezin is later van Tilburg naar Nijmegen verhuisd waar Sjefs vader hoofd van de technische school werd.

Na de middelbare school volgde hij een administratieve opleiding in Nijmegen en ging in 1962 als administrateur werken bij

Jan Norp

de Lagere Technische School in Groesbeek waar hij ook ging wonen. In 1968 betrok hij met zijn gezin een boerderij aan de Hogewaldseseweg, bij De Bruuk, die ze hadden kunnen ruilen met hun huis in het dorp.

De bescherming van dieren kwam door de inzet van de natuurbeweging in die tijd steeds meer in de aandacht als maatschappelijk thema en daarmee ook als onderwerp op de politieke agenda. Dit leidde ertoe dat de provincie controleurs aanstelde om de naleving van de Vogelwet, vanaf 1970 de Natuurbeschermingswet en Jacht- en Visserijwet te handhaven. Ook Sjef ging toen, op vrijwillige basis, aan de slag als controleur. Hij adviseerde inwoners over de wetten, gaf voorlichting en soms deelde hij boetes uit bijvoorbeeld als mensen toch wilde vogels mee naar huis namen. Niet altijd even makkelijk om te doen in de eigen leefomgeving. Sjef leerde dat het belangrijk was om met de mensen te praten en de maatregelen goed uit te leggen. Samen met zijn ex-vrouw Marianne en hun twee dochters heeft hij in de jaren 70 een opvangcentrum voor vogels en dieren gehad. Hij moest immers de vogels die hij aantrof ergens opvangen.

Jan Norp (1936) groeide op in zijn geboortestad Zwolle. Hij heeft in Utrecht op de HTS gezeten waar hij bouwkunde studeerde. Na een korte onderbreking in militaire dienst, waar hij na een half jaar afgekeurd werd,

kreeg hij in Eindhoven een baan op de Technische Universiteit als bouwkundig tekenaar. Ging toen in Tilburg een architectenopleiding volgen. Daarna kwam hij bij een klein architectenbureau terecht in Gennep. Omdat Jan geen huis in Gennep kon vinden, kwam hij in Groesbeek terecht in de Van Ruijsdaelweg dat toen nog grensde aan weilanden en uitkeek op het Reichswald. Toen de wijk D'n Drul daar later gebouwd werd zorgde Jan ervoor dat de oude kastanjabomen die rond de oude boerderij van Voss stonden behouden bleven en dus een plek kregen binnen de wijk.

Jan is in Groesbeek beroemd geworden vanwege zijn liefde voor bomen in het bebouwde gebied. Dat begon in 1970 dus een paar jaar voor de oprichting van de WMG. Het jaar 1970 was destijds uitgeroepen tot natuurbeschermingsjaar, hier bekend van de inmiddels legendarische N70-wandelroute op de Duivelsberg die nu nog steeds bestaat. In het kader van dat N70-jaar was er in de Blokhut aan de Spoorlaan een manifestatie geweest; Jan had daarvoor fotopanelen en een fotoreportage geleverd waarin aangegeven werd dat als je een weg geflankeerd met bomen wilde verbreden, je de weg er ook naast kon leggen en van de oude, smalle weg een fietspad kon maken.

Aanleiding voor de oprichting van de WMG waren ook bomen. Directe aanleiding was de kap van een rij heel dikke eiken in Nijmegen bij café Groenewoud. Er was een bijeenkomst hierover bij de toenmalige Werkgroep Milieubeheer voor het Stadsgewest Nijmegen.

Sjef Reichgelt

Jan bezocht die bijeenkomst en in het gesprek met de bestuursleden vroegen die zich af of Jan niet beter in Groesbeek iets wilde oprichten. De actie tegen de bomenkap bij Groenewoud was overigens een succes. De bomen staan er nu nog.

In 1971 en 1973 werd tijdens de Manifestatie Huis en Dier aandacht gevraagd voor het welzijn van (huis)dieren. Allerlei verenigingen die zich toen met het houden, beschermen of verzorgen van dieren (vogels, vissen, kleine zoogdieren) inzetten, waren uitgenodigd evenals Staatsbosbeheer en enkele dierenartsen. Daar leerde Jan Sjef Reichgelt en Ben Thissen kennen.

Omdat zij bezorgd waren over de natuur staken Jan, Sjef en Ben de koppen bij elkaar. Dit resulteerde in de oprichting van de Werkgroep Milieubeheer Groesbeek op 15 januari 1973. De grote zorgen omtrent natuur en milieu die toen al speelden (o.a. Club van Rome, ernstige watervervuiling, gebruik van pesticiden zoals DDT in de landbouw) waren voor het drietal niet de reden om een lokale milieclub op te richten. Zij wilden juist lokaal aan de slag met de Groesbeekse natuur en het milieu. Ben Thissen was onderwijzer en kenner van de Groesbeekse natuur, Sjef Reichgelt was controleur natuurbeschermingswet en had een dierenasiel, Jan kwam als architect op voor het integreren van bestaande natuur in nieuwe woonwijken. Een mooie combinatie. Jan werd secretaris. Er kwamen allerlei werkgroepen binnen de WMG. Ook het educatieve aspect was erg belangrijk zoals de kindercursus 'Waar ik woon'.

Een van de eerste klussen was het bezwaarschrift tegen het bestemmingsplan buitengebied. Jan moest dat op de valreep afmaken en dat was nog wel met de kerst. Hij zat dus een groot deel van de dag te typen op zijn typemachine. Zijn schoonmoeder nam hem dat niet in dank af, want zij werd bijna gek van het onafgebroken getik van het apparaat. Het zenuwcentrum van de WMG zat destijds bij Jan in de kelder. Daar werden de eerste milieujournals gestencild en geraapt. Een van de beginsuccessen was de Drulse weg. Toen de wijk De Drul gebouwd werd had die wijk nog geen uitweg. Aan een kant langs de Drulse weg zouden de grote bomen moeten verdwijnen, want de gemeente wilde de weg verbreden. Uiteindelijk werd mede

door onze inspanning de ontsluitingsweg verlegd: de Nieuwe Drulse weg. Zo kon de 'oude' Drulse weg met zijn monumentale bomen behouden blijven. Eerst werd de weg eenrichtingsverkeer, later een fietspad. Helaas is een deel van de bomen vorig jaar tijdens een voorjaarswindhoos gesneuveld.

'Ons uitgangspunt was van begin af aan dat we vanuit de inhoud en procedures zouden opereren. Niet té tegendraads en activistisch, meer gematigd en in samenspraak met de

bevolking en de politiek.' Mede daardoor heeft de WMG volgens Sjef veel invloed gehad op het beleid van de gemeente. Sjef: 'We waren twee dagen per week druk in de weer met vergaderen en het uitpluizen van procedures van waaruit we invloed konden uitoefenen op de politiek en beleidsmakers. In het begin werden we wel verguist. We liepen tegen ongeïnteresseerdheid van volwassenen aan.' Wat goed hielp om mensen mee te krijgen was het organiseren van natuur- en milieulesen voor kinderen. Die werden

De boom van Jan Norp

Jan Norp en bomen zijn een begrip geworden in Groesbeek. Bomen maakten voor Jan onlosmakelijk deel uit van het stedelijk gebied en ze moesten gekoesterd worden. In die tijd werd bij nieuwbouwplannen alles kaal gemaakt en werden alle bomen gekapt. Of het nu de majestueuze eiken langs de Groesbeekse weg waren, de dikke essen en eiken langs de Oude Drulse weg, een groep bomen op de Stekkenberg of oude kastanje op de plek waar ooit een boerderij stond in D'n Drul. Zij hadden zijn aandacht en hij probeerde plannen zo aan te passen dat ze konden blijven staan.

Legendarisch was de 'boom van Jan Norp' die op de hoek stond van de Dorpsstraat en de Ottenhofstraat. Het was een grote plataan, die moest wijken want hij stond in de weg. Jan maakte zich met de WMG hard voor het behoud ervan. Helaas lukte dat dit keer niet en in 1978 werd de boom omgezaagd. Niet lang daarna vond er in samenwerking met de jeugd van de Maddogs een kranslegging bij de boomstomp plaats, die veel bekijks trok (zie foto, Jan staat tweede van links). Deze aandacht leidde er toe dat, als er ergens in de gemeente een boom gekapt moest worden, er eerst naar Jan gekeken werd. Toch wil Jan enige nuance plaatsen: bomen zijn voor hem niet altijd heilig. Als mensen er echt last van hebben, moeten ze soms toch wijken.

Foto: Collectie Heemkundekring Groesbeek

Aardhommel met een alpenwatersalamander

via de school op zaterdag gegeven waarbij ouders ook werden uitgenodigd. Dat werkte goed, men kreeg meer oog voor de natuur in de eigen omgeving.

Ook gingen ze in gesprek met boeren en garagehouders en met de gemeente. Sjef: 'We ruimden plastic op en gingen bij mensen langs om afgewerkte olie te verzamelen die we bij garages afgaven, anders zou de olie in de goot terecht komen. Er was in die tijd nog geen afvalscheiding. Vaak gooiden mensen de rotzooi langs de weg, dat werd gewoon gevonden. Er was weinig oog voor de impact die het op de natuur had'. Ze deden onderzoek bij De Bruuk naar de invloed van de vuilstortplaats op de kwaliteit van het water, daar zaten veel schadelijke stoffen in. Of bij De Koepel waar drie soorten salamanders hun leefgebied hadden. Er kwamen woningen in de buurt en de bewoners gooiden allerlei troep in de prachtige natuurvijver. Samen met de kinderen ging Sjef de rotzooi opruimen en liet hen de salamanders zien. Dit werd door de kinderen thuis verteld; op die manier werd geprobeerd om ook het gedrag van de ouders te beïnvloeden. Vervolgens werd er een cursus natuurbescherming voor kinderen georganiseerd. Het diploma 'Opzichter van de natuur' werd uitgereikt door Victor Westhoff, destijds een belangrijke autoriteit op het gebied van natuurbescherming. Henk Klaassen had een boompje gemaakt van ijzer dat op een stukje canvas werd gebrand en dat konden de kinderen op de mouw spelden. Kinderen werden nooit geweigerd, mochten altijd meedoen. Later kwam er ook een cursus voor volwassenen en werden er themabijeenkomsten georganiseerd die goed werden bezocht.

Jan is in 1977 in de gemeenteraad gekomen voor de PPR (Politieke Partij Radicalen, later opgegaan in Groen Links). Die functie kon hij vanwege mogelijke belangenverstrengeling niet combineren met het werk voor de WMG. Daarom trok hij zich terug uit het bestuur en beëindigde ook al zijn activiteiten voor de milieugroep. Tot 1992 is Jan raadslid geweest, daarna heeft hij nog in enkele commissies gezeten.

Ook voor Sjef werd het op een gegeven moment te moeilijk om zijn taak als controleur/handhaver te combineren met de WMG. Het stond het verkrijgen van draagvlak in de weg. Dat betekende niet dat zijn rol in Groesbeek was uitgespeeld. Hij was betrokken bij de oprichting van VOLG (recent opgegaan in Kernachtig Groesbeek) en heeft 11 jaar voor deze partij in de gemeenteraad gezeten. Vanuit die plek heeft hij er mede voor gezorgd dat er in Groesbeek een lijst kwam van bomen die niet zonder vergunning gekapt mogen worden. Ook heeft hij ervoor geijverd dat het terrein rechts naast het gemeentehuis onbebouwd bleef met veel groen.

Over de toekomst van de natuur is Sjef niet heel hoopvol. Hij vindt dat de natuur steeds verder afkalft. Geld is steeds belangrijker geworden, aan het bos moet verdiend worden en in natuurgebieden moet worden gecreëerd. Nu hoor je weer dat er heel veel woningen bij moeten komen. Een lichtpuntje is dat er nog steeds mensen zijn die zich hard maken voor de natuur.

Ook Jan is niet heel optimistisch gestemd. Het lijkt erop dat de mensen die aan de macht zijn nog onvoldoende beseffen wat ons boven het hoofd hangt qua klimaatverandering. Bijv. hebben we genoeg zeldzame aardmetalen voor groene energie. Het ergste volgens Jan is de armoede en ongelijke verdeling van de rijkdom. Oplossing van dat probleem is essentieel. De rijken moeten hun welvaart niet vergroten ten koste van het arme deel. Als er voldoende mensen zijn in het rijke deel van de wereld die vinden dat het zo niet langer kan, dan maken we een kans, maar het zal niet meevallen een stapje terug doen. Toch ziet Jan ook positieve ontwikkelingen bijvoorbeeld in de Europese aanpak van problemen. Laten we de moed erin houden.

Jeanne Mertens en Henny Brinkhof

Terugblik: ruilverkaveling Groesbeek

Op verzoek van de agrarische sector is in de jaren 80 van de vorige eeuw in Groesbeek een ruilverkaveling in gang gezet. Daarbij was het agrarisch belang weliswaar leidend, maar kwam er gaandeweg ook wat meer ruimte voor de belangen van natuur en landschap. Dat ging niet zonder strijd. Hoe verliep het proces tijdens de planfase en wat is er uiteindelijk voor natuur en landschap terecht gekomen van het plan?

WMG-er Johan Thissen, schrijver van dit artikel, was in de planvormingsfase lid van de landinrichtingscommissie voor de ruilverkaveling Groesbeek, als vertegenwoordiger van de belangen van natuur en landschap. De planvorming liep van 1984 (installatie van de commissie) tot en met 1990; op 13 december van dat jaar stelde de commissie het voorontwerpplan vast. Na de inspraak op dat plan stelde de provincie een ontwerpplan vast, waarover grondeigenaren en pachters hebben gestemd. Na de stemming in 1994 begon de uitvoering. Toen verliet Johan de landinrichtingscommissie. Fred Boerwinkel werd lid van de commissie om de belangen van natuur en landschap te behartigen tijdens de uitvoering. De akte van toedeling werd in 2003 gepasseerd, 30 jaar nadat de boeren hadden verzocht om een ruilverkaveling.

Ten behoeve van de agrarische sector

Al op 13 maart 1973 hadden de vier afdelingen Leuth/Kekerdon, Millingen, Ooij/Persingen en Groesbeek van de boerenbond een aanvraag ingediend voor een ruilverkaveling. In feite ging het om het hele grondgebied van de latere gemeente Berg en Dal, maar Groesbeek werd losgekoppeld van de rest,

omdat de problematiek in de toenmalige gemeenten Millingen en Ubbergen, met name in de Ooijpolder, ingewikkelder lag omdat daar meer rekening moest worden gehouden met de natuur(gebieden). Deze problematiek mocht de voortgang in Groesbeek niet belemmeren. De Centrale Cultuurtechnische Commissie bracht in 1980 een positief advies uit over een ruilverkaveling in Groesbeek. De provincie keurde de aanvraag vervolgens goed. De Centrale Cultuurtechnische Commissie benoemde in 1984 een voorbereidingscommissie.

Ruilverkaveling was primair gericht op een bedrijfseconomisch betere ligging van agrarische percelen: grotere percelen, minder percelen en dichterbij de bedrijfsgebouwen. De Wet op de Ruilverkaveling van 1924 maakte het mogelijk dat boeren gedwongen werden tot kavelruil, als een ruilverkavelingsplan bij stemming aangenomen was. Thuisblijvers golden toen als voorstemmers. Bij wijziging in 1975 van de Ruilverkavelingswet 1954 verviel de bepaling dat niet-stemmers als voorstemmers werden beschouwd en kregen ook de pachters stemrecht.

Ruilverkaveling of herinrichting

In 1985 verving de Landinrichtingswet de Ruilverkavelingswet 1954. De provincie kreeg meer bevoegdheden, zoals de benoeming van landinrichtingscommissies. In augustus 1986 benoemde de provincie de al functionerende voorbereidingscommissie als landinrichtingscommissie. Dit was een formaliteit, maar op grond van overgangsbepalingen in de Landinrichtingswet had de provincie er verder voor kunnen kiezen om voor Groesbeek het instrument ruilverkaveling te vervangen door herinrichting. De Landinrichtingswet 1985 kent twee instrumenten: herinrichting én ruilverkaveling. In Groesbeek bleef het bij ruilverkaveling: het instrument voor gebieden, die ruimtelijk een overwegend agrarische functie, doch niet in belangrijke mate een niet-agrarische functie vervullen of moeten vervullen (artikel 15 eerste lid Landinrichtingswet 1985).

Ik was van mening dat in Groesbeek wel degelijk sprake was van een belangrijke niet-agrarische functie, maar mijn mening legde geen gewicht in de schaal. De agrariërs in de commissie wilden geen overschakeling naar een herinrichting, vermoedelijk omdat bij een herinrichting niet besloten wordt bij

De prioriteit van de WMG in de ruilverkaveling lag bij De Bruuk. Het kwetsbare natuurgebied kon worden uitgebreid, maar het noodzakelijke herstel van de waterhuishouding in de omgeving gebeurde toen onvoldoende. Pas in de afgelopen jaren heeft de provincie herstelmaatregelen uit laten voeren.

stemming door de grondeigenaren en pachters. Bij een herinrichting beslist de provincie.

De gebiedscommissie

De landinrichtingscommissie voor de ruilverkaveling Groesbeek bestond uit zes personen: één vertegenwoordiger van de gemeente (Gerrit Nillessen, die van 1979 tot 1989 wethouder was), een vertegenwoordiger van het waterschap, drie vertegenwoordigers van de belangen van de landbouw en een vertegenwoordiger van de belangen van natuur en landschap. De Gelderse Milieu Federatie was gevraagd om een vertegenwoordiger voor natuur voor te dragen. De federatie speelde dit door naar de Werkgroep Milieubeheer Groesbeek.

De vertegenwoordiger van het waterschap was Wim Arnts, een agrariër uit Persingen. Daarmee was natuur versus landbouw qua personen één tegen vier. Wethouder Nillessen was voorzitter en stelde zich in de belangstrijd over het algemeen neutraal op.

Onze prioriteiten

Aangezien het een ruilverkaveling was en geen herinrichting, was niet te verwachten dat er op veel verschillende fronten iets bereikt zou kunnen worden voor de natuur.

Topografische kaart van het noordelijk hellinggebied, uit 1985 (boven) en 2000 (onder). De verschillen in perceelgrootte zijn goed te zien. Onduidelijk is hoeveel invloed de ruilverkaveling heeft gehad op de al voortgaande schaalvergroting in de landbouw. Bron: Topotijdreis

Scherp prioriteren was noodzaak. Voor mij en de WMG waren de prioriteiten duidelijk:

1. uitbreiding van het reservaat De Bruuk;
2. een voor de natuur in De Bruuk betere waterhuishouding rondom De Bruuk, en
3. verbeteren van de natuurwaarden van beken en sloten, met name door die meer ruimte te geven.

In het begin van de planvorming van de ruilverkaveling ontstond er een conflict tussen natuurorganisaties. Vereniging Das en Boom eiste bij monde van Jaap Dirkmaat dat de das prioriteit nummer een zou worden. Dat zou onder meer het aanleggen van een groot aantal lijnvormige landschapselementen op kavelgrenzen inhouden. Toen ik er expliciet bij bleef dat ik de das geen prioriteit vond, begon Jaap aan mijn plek in de commissie te morrelen. Hij lobbyde in Arnhem om mij uit de commissie te krijgen. Het culmineerde in een pittig gesprek bij de Consulent Natuurbehoud van het ministerie van LNV, Hans Ponten. Die wist ook niet wat hij er mee moest en ik bleef commissielid. Het was een naar gebeuren, maar het schiep wel duidelijkheid over onze prioriteiten. Een van mijn argumenten was dat het gelukkig al wat beter ging met de das – mede door goede inzet van Das en Boom - en dat de das het zonder prioriteit in de ruilverkaveling ook wel zou redden.

Met De Bruuk daarentegen ging het medio jaren tachtig nog helemaal niet beter. Te weinig kwelwater bereikte de vegetatie van De Bruuk en uitbreiding van het natuurgebied was zeer gewenst. Er moest flink wat voor De Bruuk gedaan worden en de ruilverkaveling was dé kans om daar een goed begin mee te maken. Laten we niet vergeten dat het met de flora van De Bruuk pas rond 1995 beter begon te gaan, na de eerste verbetering van de interne waterhuishouding.

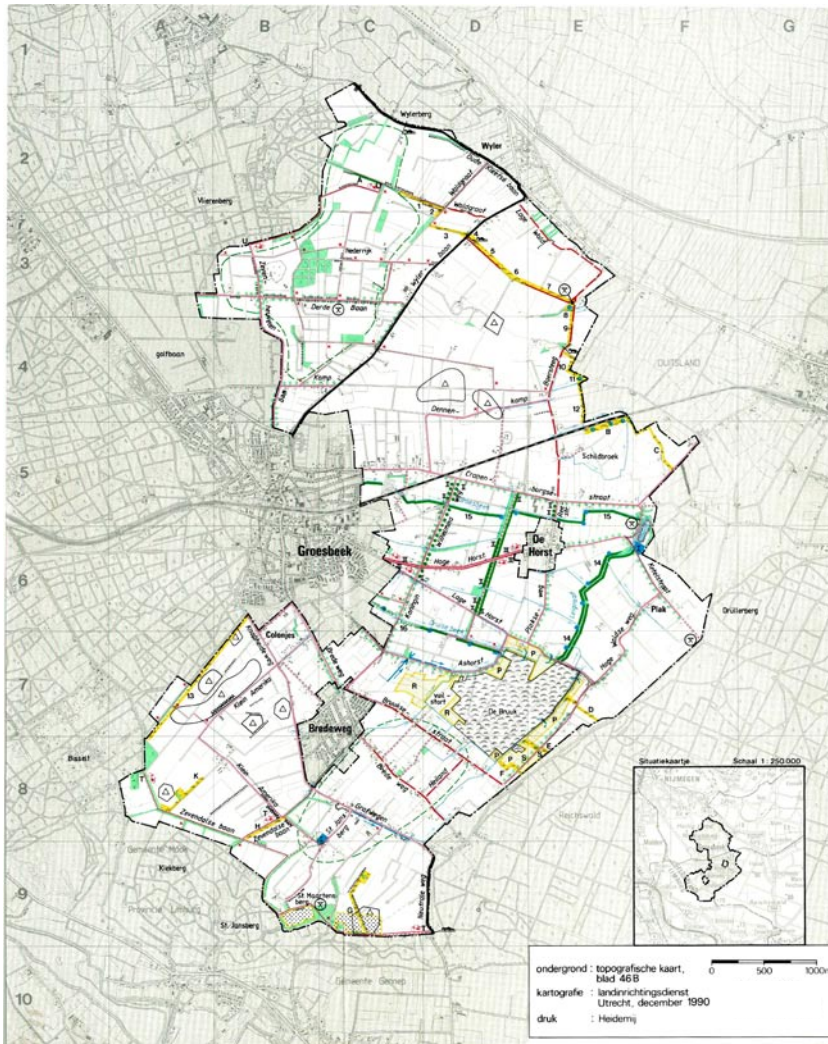
Natuurbeleidsplan

Inmiddels was het Natuurbeleidsplan in de maak en dat was een flinke steun in de rug voor het belang van natuur. Dit plan van de rijksoverheid vormde de basis voor de Ecologische Hoofdstructuur, een samenhangend netwerk van bestaande en toekomstige natuurgebieden. Het Natuurbeleidsplan verscheen in 1990 en voorzag o.a. in natuurontwikkeling rond De Bruuk en verbindingzones richting Duitsland. Gezien onze prioriteiten vond ik natuurontwikkeling rond De

Bruuk en verbindingzones langs de Leijgraaf en tussen Bruuk en Reichswald prima. Ik had wel moeite met de droge verbindingzone (de EVZ: Ecologische VerbindingsZone) tussen Nederland en de Duitse grens bij de Hettsteeg. Doelsoort was de das die dan beter zou kunnen uitwisselen tussen het Reichswald en Nederland.

Het Natuurbeleidsplan (1990, pag. 93) omschreef het als volgt: 'In Groesbeek worden de mogelijkheden van zowel vestiging als migratie van dassen bevorderd. Maatregelen die de vestiging bevorderen bestaan uit het creëren van een geleidelijke overgang van bos (waar de burchten liggen) naar het cultuurland (waar gefourageerd wordt) met behulp van enkele extensief gebruikte percelen en houtwallen. Een veilige migratie tussen verschillende leefgebieden wordt bevorderd door enkele migratieroutes aan te leggen die bestaan uit verbindende beplantingsstroken langs ontsluitingswegen en eigendomsgrenzen en door het opheffen van barrières in deze routes door het aanleggen van tunnels onder wegen'.

De kaart van het voorontwerp dat de inspraak in ging. Zie de geplande uitbreidingen van De Bruuk (in geel) en de zone langs de Leijgraaf (groen). De gele lijn in het noorden is de EVZ. Het deel tussen Wylerbaan en Boersteeg is door de inspraak uiteindelijk bijna een kilometer zuidelijker gerealiseerd, langs de ruilverkavelingsweg Geleiloan.

De agrariërs in de commissie zagen deze zone helemaal niet zitten en ik was ook geen voorstander. Mijn tegenargumenten waren:

1. als een das door het landbouwgebied van Groesbeek van het Reichswald naar Nederland wil, dan doet ie dat ook wel zonder EVZ;
2. de dassen staan via de bossen ten westen (SBB-boswachterij) en zuiden (Mookerheide – Sint Jansberg) van Groesbeek al met elkaar in verbinding;
3. vestiging van burchten met dassenfamilies in het landbouwgebied is gewenst, maar dat kan beter met hier en daar een flink bosje;
4. zet de beschikbare hectares in voor De Bruuk of langs de beken.

Kortom: niemand in de commissie zag de EVZ zitten, maar die kwam er wel. De Landinrichtingsdienst zette door, want de pijl stond nu eenmaal in het Natuurbeleidsplan.

Einde planfase en verloop van de stemming

In haar 37ste vergadering stelde de landinrichtingscommissie op 13 december 1990 het voorontwerp van het landinrichtingsplan vast. Dat was dus zes jaar na de installatie van de voorbereidingscommissie. Het plan ging vervolgens de inspraak in. Op de inspraakavonden verschenen vooral agrariërs. De toon was kritisch. Veel agrariërs zagen weinig verbeteringen voor hun bedrijf en hadden kritiek op wat voor natuur werd gedaan. Op de kaart van het voorontwerp zagen ze vooral maatregelen voor natuur en recreatie. Het plan van toedeling wordt pas in de uitvoeringsfase gemaakt. Bij de inspraak over het voorontwerp konden de agrariërs dus nog niet zien hoe qua percelen de ruilverkaveling precies zou uitpakken. Het duurde ongeveer drie jaar voordat de inspraak voorbij was en de reacties afgehandeld waren. Er veranderde heel weinig aan het voorontwerp en de provincie stelde een ontwerp vast dat vrijwel gelijk was aan het voorontwerp. Ik kon dit wel volgen omdat ik het voorontwerp gegeven de omstandigheden een redelijk goed plan vond. Je kunt ook anders tegen mijn gevoel aankijken: ik had hier meer dan 30 keer over vergaderd en was het beu dan wel was blind geworden voor eventuele aanpassingen.

De grondeigenaren en pachters stemden in 1994 over een op grond van de geleverde inspraak nauwelijks aangepast ontwerp. De

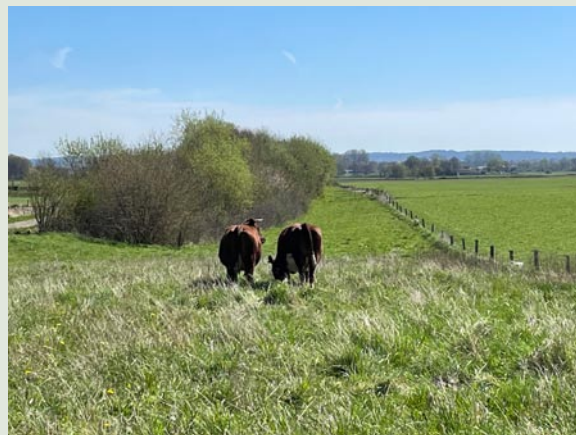
Hoe is het nu met de EVZ Nederrijk-Reichswald?

De Ecologische Verbindingszone Nederrijk-Reichswald is een natuurstrook van 7-70 meter breed die zich over een lengte van bijna 4 km door het agrarisch cultuurlandschap van Groesbeek uitstrekt. De natuurstrook begint nabij de Wylerbaan en loopt dan in oostelijke richting, kruist de Boersteeg en gaat dan verder zuid-/zuidoostwaarts langs de Duitse grens en eindigt bij de Hettsteeg.

De zone bestaat grotendeels uit halfnatuurlijk grasland, begraasd door Brandrode runderen, met pleksgewijs struweel, bossingels en enkele poelen. Ook droog (Steenbroekse hei) en nat schraalgrasland (Schildbroek). Deze inrichting is aantrekkelijk voor vogels zoals de patrijs en kleine zangvogels van het boerenland (o.a. roodborsttapuit, kneu, putter) maar ook kleine zoogdieren, vlinders en andere insecten vinden hier een geschikt leefgebied. Opgaande bomen tussen het struweel hebben een verbindingsfunctie voor vleermuizen. De EVZ is dus niet alleen voor de das van belang, de diersoort waarvoor de strook destijds is aangelegd en die hier inderdaad zit. Voor libellen, kikkers en salamanders zijn in het oostelijke deel (Steenbroekse hei en langs de spoorlijn) poelen aangelegd. De combinatie van water en de droge spoorberm levert een bijzonder leefgebied op, o.a. voor de levendbarende hagedis.

Het beheer van de EVZ, eigendom van Staatsbosbeheer, wordt van begin af aan uitgevoerd door de Stichting Landschap Ooijpolder-Groesbeek. Omdat de strook op veel plekken (te) smal is, levert dat beperkingen op in te behalen ecologische doelen: er zijn veel randinvloeden van naastgelegen intensief agrarisch gebruik. Feit blijft dat in een 'aangeharkte' omgeving elke strook natuur toe te juichen is.

Foto: Ferdinand ter Schure

inhoud van het plan en de gang van zaken vielen niet goed bij een groot deel van de agrariërs: 21 jaar eerder had hun bestuur gevraagd om een ruilverkaveling, nu kregen ze een plan dat mede door het inmiddels verschenen Natuurbeleidsplan ook behoorlijk rekening hield met andere belangen dan landbouw en hun reacties hadden er weinig toe gedaan. De meerderheid van grondeigenaren en -pachters stemde tegen. Het plan ging toch door, namelijk door een krappe meerderheid op grond van oppervlakte. Die meerderheid was er doordat de betrokken overheidsinstanties (Dienst Beheer Landbouwgronden, Staatsbosbeheer, gemeente en waterschap) vóór hadden gestemd. Al met al geen fijne start voor de uitvoering van de ruilverkaveling.

Evaluatie van onze prioriteiten

Het voorontwerp voldeed aan de eerste prioriteit voor de natuur. Uitbreiding van De Bruuk met 39 hectare stond in het plan!

De uitbreiding werd deels mogelijk gemaakt door verplaatsing van een boerderij naar Klein-Amerika. De naam werd niet genoemd in het plan, maar iedereen wist dat het om Hent Ebbers van de Lage Horst ging. Overigens was voor uitbreiding van De Bruuk nog een tweede boerderijverplaatsing gepland naar Klein-Amerika en de verschuiving van een bedrijf, maar die twee zaken zijn uiteindelijk niet gerealiseerd.

De tweede prioriteit, een betere waterhuishouding rond De Bruuk, was niet echt gelukt. Ik had gestreden voor het dichtgooien van de in 1974 aangelegde Omgelegde Leijgraaf aan de zuidoostzijde van De Bruuk. Deze watergang ligt tussen het Reichswald en De Bruuk en trekt kwelwater weg. Ik verloor de strijd definitief toen de Landinrichtingsdienst beweerde dat uit een studie was gebleken dat opstuwen van deze watergang net zo goed zou werken als dichtgooien. De Omgelegde Leigraaf bleef dus in het plan, zij het wat opgestuwd.

't Slumke, gelegen achter De Horst, is een van de natuurpercelen die er dankzij de ruilverkaveling zijn gekomen. Het afgraven van de voedselrijke bovenlaag, gevolgd door het uitstrooien van maaisel uit De Bruuk, is later in 2007 gedaan, met medefinanciering van de gemeente Groesbeek. Het resultaat is een soortenrijk nat schraalgrasland met o.a. de rietorchis. Foto: Nel van den Bergh

De derde prioriteit, de beken, zat vrij goed in het voorontwerpplan. Langs de Groesbeek (Ren) en Drulse Beek zou beplanting komen en de Leijgraaf zou worden heringericht. Langs deze drie beken zouden in totaal dertien poelen worden aangelegd.

Het ontwerpplan, waar over gestemd werd, was vrijwel identiek aan het voorontwerp. Een flink verschil was wel dat de uitbreiding van De Bruuk met zes hectare gereduceerd werd naar 33 hectare.

Nieuwe landschapselementen

In het aangenomen plan was opgenomen dat verspreid in het gebied landschapselementen met een totale oppervlakte van 27 hectare zouden worden aangelegd. Op de plankaart stonden onder andere de Ecologische Verbindingszone van Nederrijk naar het Schildbroek en een zone langs de Leijgraaf. Vijf hectare landschapsvoorzieningen, die in beheer bij particulieren zouden komen, stonden niet op de plankaart, omdat de locatie nog niet aan te geven was. Deze vijf hectare zijn uiteindelijk ingevuld met de natuurterreintjes Slumke, Kaalbroek, Hulschbroek en Spoorgat, die eigendom werden van de Stichting Landschap Ooijpolder-Groesbeek.

Paden, bermen en perceelsgrenzen

Jammer was dat door de ruilverkaveling maar liefst 9,6 kilometer onverharde paden aan de openbaarheid werd onttrokken, met de mogelijkheid voor de eigenaar om het pad op te heffen. Zo'n 18,8 kilometer onverhard pad werd in het plan opgenomen als wel te handhaven. Zie voor het vervolg van de wandelpaden het artikel van Henny Brinkhof in dit Milieujournaal.

Het ontwerpplan gaf aan dat naar verwachting door de ruilverkaveling maar liefst 32 kilometer bermen en perceelsgrenzen zouden verdwijnen of nadelig worden beïnvloed.

Van planvorming naar uitvoering

Ik meende dat het plan zo uitgevoerd zou worden en liet de verdere strijd in de landinrichtingscommissie aan Fred Boerwinkel over. Helaas, er werd in de uitvoeringsfase flink natuur uit het plan geschrapt. De Bruuk werd niet met 33 hectare, maar slechts met 27 hectare uitgebreid. De grootste klap viel tussen de Omgelegde Leijgraaf en de Hogewaldseweg waar een lange strook langs de watergang werd geschrapt. De poelen langs de beken kwamen er niet. De Drulse Beek kreeg geen beplanting en de Groesbeek maar zeer beperkt.

Terugblik met de kennis van nu

Omdat we gewoon niet weten hoe de autonome ontwikkeling (zonder ruilverkaveling) geweest zou zijn is het lastig om het effect van de ruilverkaveling nauwkeurig te bepalen. Zo zijn veel strekkende kilometers paden, min of meer waardevolle bermen en perceelsgrenzen door de ruilverkaveling in een klap verdwenen, maar hoeveel daarvan was toch gedoemd om op termijn te verdwijnen? En De Bruuk zou ook zonder de ruilverkaveling zijn uitgebreid, maar wel later, moeizamer en wellicht minder goed afgerond. Voor de eerste prioriteit van de WMG, herstel van De Bruuk, werd qua waterhuishouding rond De Bruuk in de ruilverkaveling te weinig gedaan, maar de provincie heeft dat recent deels goed gemaakt met de verlegging van de Ashorstersloot en de herinrichting van de Omgelegde Leijgraaf tussen De Bruuk en de Hogewaldseweg.

Johan Thissen

Terugblik: wandelen in Groesbeek

Het behoud van onverharde wandelpaden is een van de grote successen die de WMG in haar 50-jarig bestaan heeft behaald. Op tal van plaatsen in Nederland zijn de openbare zandpaden in rap tempo verdwenen door de opkomende schaalvergroting en intensivering van de landbouw, en door veronachtzaming door lokale gemeentebesturen die er het belang niet van inzagen. In Groesbeek is het wel gelukt om een wandelpadenstructuur te behouden, maar bijna was het ook hier misgegaan.

Het Dassepad, deels nieuw aangelegd na de ruilverkaveling, vormt een mooi binnendoortje tussen Wylerbaan en Waldgraaf.

Uitsnede van de topografische kaart 1967. Duidelijk is te zien hoeveel (onverharde) paden er nog lagen in het hellinggebied tussen de Wylerbaan en Zevenheuvelenweg. Halverwege de jaren 80 was dit netwerk al grotendeels verdwenen.

Bron: Topotijdreis

De eerste aanzet tot het behoud van de wandelpaden werd gedaan door Ben Thissen, mede-oprichter van de WMG, en zijn zoon Paul met de beschrijving van een zestal wandelingen onder de titel 'Stappen rond Groesbeek'. De eerste wandeling verscheen in nummer 36 van het Groesbeeks Milieu-journaal in 1984. Het waren wandelingen die zoveel mogelijk over onverharde paden in het buitengebied van Groesbeek gingen. Met zijn grote historische kennis van het buitengebied leverde Ben de inhoudelijke kennis van de wandelingen, Paul beschreef en vulde aan. Het was die enorme kennis van de lokale geschiedenis, nog zichtbaar in het landschap, die de wandelingen zo aantrekkelijk maakten. Toen al constateerde het tweetal dat een groot aantal onverharde paden door schaalvergroting verdwenen was waardoor het niet meeviel om de rondwandelingen helemaal over onverhard terrein te laten lopen.

Ruilverkaveling

Groesbeek stond in die tijd, halverwege jaren 80 van de vorige eeuw, aan het begin van een ruilverkaveling. Op ontwerp-kaarten die daarna in het kader van de ruilverkave-

ling werden gemaakt bleken veel onverharde paden niet meer beschermd te zijn. Vele stonden op de nominatie om te verdwijnen, andere zouden verhard worden. Daaronder waren ook eeuwenoude paden zoals de Zandbaan. Ferdinand ter Schure alarmeerde de WMG die een werkgroepje instelde om zich te verdiepen in deze problematiek. Behalve Ferdinand namen Paul Thissen en Ad Gerrits zaliger (destijds voorzitter van de WMG) actief deel. Samen concludeerden zij dat de nieuwe toedeling van gronden aan het einde van de ruilverkaveling een bedreiging én een kans was voor het beleven van het landschap via het wandelen. Enerzijds zouden bij de toedeling zonder expliciete aandacht voor het netwerk van weggetjes en paden veel wandelmogelijkheden verloren gaan. Anderzijds was het mogelijk om bij het schuiven met grond paden en weggetjes te behouden en ontbrekende schakels te realiseren, zodat er een netwerk zou ontstaan dat niet alleen voor het wandelen geschikt was maar ook voor behoud en aanleg van kleine natuur- en landschapselementen.

Groesbeek Wandelland

Per deelgebied werd een analyse gemaakt van knelpunten en kansen. Het resultaat stond te lezen in het rapport 'Groesbeek Wandelland, visie van de Werkgroep Milieubeheer Groesbeek' dat in augustus 1998 werd uitgebracht. Het was een pleidooi voor het verbeteren van de toegankelijkheid van het buitengebied voor wandelaars. In de voorgaande dertig jaar was al 60 tot 70% van de onverharde wandelpaden in het agrarische gebied verdwenen, vooral in het hel-

lingengebied. Herstel daarvan was niet meer mogelijk, maar door gerichte ingrepen zou wel een padennetwerk kunnen worden gerealiseerd waardoor de wandelmogelijkheden sterk zouden toenemen. Er moet dan aansluiting zijn op woonkernen en natuurgebieden waar gewandeld mag worden, op bestaande wandelroutes en op recreatievoorzieningen zoals horeca, (mini-)campings, uitzichtspunten etc. De te herstellen wandelstructuur zou verder zoveel mogelijk moeten passen bij historische patronen in het landschap omdat die de herkenbaarheid en eigenheid van Groesbeek bepalen. Ook pleitte het rapport voor paden mét bermen, want het zijn juist de schrale bermen van zandpaden die een belangrijke ecologische functie hebben in het buitengebied. Bovendien zijn zulke paden aantrekkelijker voor de wandelaar.

Het rapport werd ingebracht in de ruilverkaveling en zou daar een belangrijk discussiestuk vormen. De toenmalige gemeente Groesbeek en de landinrichtingscommissie begonnen het belang van het behoud van onverharde paden in te zien en zo gebeurde het dat kritisch gekeken werd welke paden behouden konden worden. Uiteindelijk verdwenen er wel paden of werden ze niet langer beschermd, jammer genoeg ook een eeuwenoud pad als de Annabaan (bij de Wylerbaan). Op de paden die bleven en die voor wandelaars toegankelijk moesten blijven, werd een erfdienstbaarheid gevestigd, vergelijkbaar met een recht van overpad maar in dit geval een recht op het 'hebben en houden van een wandelpad' (van meestal 2 meter breed). De gemeente (heersend erf) is hierbij rechthebbende en

Een smal paadje tussen de landbouwpercelen: het Kiekbergsepad dat vanaf Brede weg naar de Kiekberg (Sint-Jansberg) loopt. Dit is een nieuw wandelpad dat door de ruilverkaveling is aangelegd nadat een nabijgelegen pad was verdwenen.

Op de wandelpadenkaarten van de Stichting Landschap Ooijpolder-Groesbeek staan alle voor wandelaars toegankelijke paden aangegeven.

de particuliere eigenaar (dienend erf) van het pad moet wandelaars toelaten. Dit is in het Kadaster vastgelegd. In de praktijk is dit een belangrijke juridische bescherming van paden gebleken.

Wandelroutes- en -boekjes

De wandelingen van Ben en Paul Thissen waren zo goed uitgewerkt dat de gemeente halverwege jaren 90 besloot ze uit te geven. Er verschenen vier, later vijf boekjes met in ieder boekje twee wandelingen met kaartje, routebeschrijving en wetenswaardigheden. De wandelboekjes lagen voor een klein bedrag bij de plaatselijke VVV en werden door de gemeente aan nieuwe inwoners cadeau gedaan. In de loop van de tijd volgden herziene drukken, in samenwerking tussen Paul Thissen en Nel van den Bergh, voorzien met fraaie kleurenfoto's. De boekjes zijn tegenwoordig niet meer verkrijgbaar, wel zijn de geactualiseerde wandelingen beschikbaar op de website wandelinggroesbeek.nl die door Nel is opgezet. Nieuw is dat de routes ook met een app te volgen zijn.

Wandelpadenplan Groesbeek

Nel heeft zich verder op het wandelpad begeven en in 2003 in opdracht van de gemeente het 'Wandelpadenplan Groesbeek' geschreven. Dit plan bouwt voort op de basis die met Groesbeek Wandeland werd gelegd. In het wandelpadenplan werd uiteen gezet wat het belang was van wandelen voor de ontspanning en gezondheid en als kleinschalige vorm van recreatie. Alle onverharde, voor wandelaars toegankelijke

De Zandbaan is een eeuwenoud pad dat prachtige vergezichten biedt.

paden in het buitengebied van Groesbeek werden in kaart gebracht waarbij ook de juridische status werd aangeduid. Het juridisch veiligstellen van een wandelpad is essentieel voor het behoud ervan, maar minstens zo belangrijk is dat het wandelpad gebruikt wordt. Een pad waar niemand meer komt, raakt in de vergetelheid en zal uiteindelijk verdwijnen. De paden moeten dus samen een mooi wandelnetwerk vormen dat wordt belopen en onderhouden. En daarom moet er ook bekendheid aan het padennetwerk worden gegeven. Tevens werden in het plan knelpunten in het padennetwerk beschreven en oplossingsrichtingen aangedragen. Ook kansen om het padennetwerk te versterken dienden aangegrepen te worden. Daartoe werd een achttal projectvoorstellen gedaan. Nadat de gemeenteraad had ingestemd met het Wandelpadenplan Groesbeek, is de uitvoering in de jaren daarna opgepakt.

Historische padnamen

Een van die projecten was om onverharde paden weer hun historische naam terug te geven. Ben en Paul Thissen hadden eerder de namen al uit archieven en geheugens teruggehaald. De Stichting Landschap Ooijpolder-Groesbeek nam deze taak verder op zich. Hierbij werd ook een beroep gedaan op de inwoners van Groesbeek. Er verscheen een serie artikelen in het Groesbeek Weekblad waar op gereageerd kon worden. En er werd een avond op De Horst georganiseerd over de naamgeving van de paden. Het idee was: als de paden en weggetjes een naam hebben, is het gemakkelijker om ze te behouden. Paul had een voorstel met oude bestaande

namen gemaakt waar allerlei mensen met historische belangstelling aan hadden bijgedragen. En met nieuwe namen die verwijzen naar het heden, zoals het Dassepad. De vraag aan boeren en burgers om namen bracht mooi materiaal op dat gebruikt is bij de definitieve naamgeving. Bij bijna alle onverharde paden in Groesbeek kwam een naambordje te staan, gemaakt door Michiel Besselink. Ook heeft de stichting een wandelpadenkaart van Groesbeek en omgeving uitgegeven (en later na de gemeentelijke herindeling ook een van de Ooijpolder en Duffelt). De kaarten zijn verkrijgbaar bij de plaatselijke VVV's, Bruna en ook bij diverse campings in het gebied. De historische namen van de wandelpaden zijn op die wandelkaart terug te vinden. Inmiddels is de eerste generatie bordjes al weer vervangen door een volgende.

Een ander voorstel was 'wandelen langs de Groesbeek'; ook dat is gerealiseerd. Het sloot aan op een oud idee om de beek De Groesbeek boven water te halen; het voorstel werd opnieuw onder de aandacht gebracht en leidde ertoe dat het een onderdeel werd van de dorpsplannen. De Groesbeek is vanaf de bron bij het Protestantse kerkje bijna helemaal te volgen tot bij de Duitse grens waarbij de beek tevens natuurlijker is ingericht. Ook het idee om het afgewerkte vuilstort De Dukenburg in te richten als uitzichtspunt werd ter hand genomen. Er kwam een pad naar boven en er werden enkele bijzondere banken met fraai houtsnijwerk geplaatst.

Presentatie van de bijzondere zitbanken boven op het stort bij De Bruuk, mei 2013. Ook later zijn er op allerlei plekken langs wandelpaden bankjes geplaatst.

Ooijpolder

In de Ooijpolder begon het tij ook te keren. Van oudsher waren daar heel weinig wandelmogelijkheden omdat er nauwelijks onverharde paden tussen de landbouwpercelen waren. De Ooijpolder ontdekken deed je met de fiets. Tiny Wigman van Via Natura zorgde ervoor dat daar in het kader van de zgn. Blauwgroene diensten verandering in kwam. Op landbouwpercelen werden stroken aangelegd met struweel en wandelpaden waarvoor de boer gedurende 30 jaar een vergoeding ontvangt. (Daarna is dit ook op enkele locaties in Groesbeek gedaan.) Zo ontstond er in de Ooijpolder een netwerk van onverharde paden, vaak gekoppeld aan bestaande of nieuwe landschapselementen.

Aanduiding van een zgn. boerenlandpad in de Ooijpolder. Met de grondeigenaar is in principe voor 30 jaar een afspraak over openstelling van het wandelpad gemaakt.

Wandelgemeente van het jaar

In 2016 ging de gemeente Berg en Dal gericht verder met het bevorderen van het wandelen dat men als een belangrijk speerpunt in het toerisme ziet. In het project 'Regie op wandelen' werd een werkgroep gevormd met betrokken partijen en wandelexperts. De focus lag vooral op routes en communicatie/marketing: meer afstemming onderling o.a. over routemarkeringen, het centraliseren van het aanbod van routes en het ontwikkelen van korte wandelingen vanuit de kerkdorpen. Dat laatste heeft zijn beslag gekregen in de zgn. dorpsommetjes die onder auspiciën van Via Natura zijn gemaakt (te downloaden op wandeleninbergendal.nl) De gemeente was zo enthousiast geworden over haar padennetwerk en wandelroutes dat ze meedeed aan een landelijke wedstrijd en in 2020 werd genomineerd voor de titel 'Wandelgemeente van het jaar'. Door corona kon de selectie niet plaatsvinden en hebben alle drie genomineerde gemeenten de titel gekregen.

Met de openstelling van schouwpaden langs watergangen zijn er voor wandelaars veel mogelijkheden bijgekomen.

Foto: Henk Stuij

Schouwpaden waterschap

Zo af en toe komen er nog nieuwe paden bij. Waterschap Rivierenland was in het verleden bepaald niet scheutig met het openstellen van wandelmogelijkheden over hun schouwpaden en liet dat mondjesmaat toe langs de Leigraaf en de Groesbeek. De combinatie wandelen langs beken bleek echter een gouden greep, wandelaars reageerden enthousiast. Uiteindelijk leidde dat er toe dat het waterschap in 2019 besloot al haar schouwpaden open te stellen voor wandelaars, in samenwerking met de gemeente die op enkele plekken bruggetjes liet plaatsen. Daardoor zijn in de Duffelt, vooral rondom Leuth, de wandelmogelijkheden sterk toegenomen.

In 1998 vroeg de WMG in Groesbeek Wandelland al aandacht voor wandelvoorzieningen zoals bankjes. Die waren er toen nog bijna niet. De gemeente heeft later wel wat bankjes langs haar eigen paden geplaatst. In 2019 is dat opnieuw bekeken. De bestaande bankjes zijn in kaart gebracht en er zijn 22 nieuwe bankjes geplaatst. Daar is de wandelaar blij mee!

Knelpunten

Het oplossen van knelpunten in het wandelpadennetwerk zoals ontbrekende verbindingen blijkt een stuk lastiger. Zo is het bijvoorbeeld nog steeds niet gelukt om een wandelverbinding tussen De Bruuk en het Reichswald te realiseren; de wandelaar moet omlopen, via de Ketelstraat of de (straat) Bredeweg. En rond het dorp Bredeweg zijn de wandelmogelijkheden voor ommetjes nog

erg beperkt. Om dit soort problemen op te lossen is meestal medewerking van een particuliere grondeigenaar nodig en als die niet wil, houdt het op. Wellicht komen er in de toekomst nieuwe kansen om de wensen wel te realiseren, in het kader van de transitie van de landbouw en de ambitie voor groenblauwe dooradering van het landelijk gebied. Nog steeds moeten we er op letten dat er niet 'geknabbeld' wordt aan het bestaande netwerk. In de twintig jaar na de ruilverkaveling, waarin de wandelpaden een beschermde status kregen, is het nu een paar keer voorgekomen dat er heibel ontstaat over een pad. Een eigenaar wil een pad verleggen of het helemaal afsluiten. De gemeente is dan in de eerste plaats aan zet, zij zal bij de eigenaar moeten afdwingen dat die zich aan zijn verplichtingen houdt. Daarvoor is het essentieel dat er bij de gemeente kennis aanwezig blijft over de juridische status van de paden. De WMG zal daarop blijven toezien en aan de bel trekken als het nodig is.

Een doodgespoten berm van het Dopheipad, april 2021

Soortenrijke berm met o.a. grote ratelaar langs het Holthuuserpaedje, juni 2014

Zijn we er nu?

Terugkijkend: er zijn weggetjes en paden verdwenen, maar daar staat tegenover dat er een echt wandelnetwerk is ontstaan dat goed functioneert. Natuurlijk, er zijn nog knelpunten die aangepakt moeten worden en

er zijn nog wensen voor uitbreiding van het netwerk, maar de basis is op orde. Daarom mogen we trots zijn op wat er nu is bereikt. De ambitie om de bermen goed te houden, zoals verwoord in Groesbeek Wandelland in 1998, is helaas minder goed gelukt. Dat wringt des te meer nu de biodiversiteit in het buitengebied zwaar onder druk is komen te staan. De belangrijkste oorzaak daarvan is de intensivering van de landbouw. Geen stukje landbouwgrond is meer onbenut, weilanden met grazend vee zijn omgezet in hoog productief maailand, en ook de teelt van mais en akkerbouwgewassen is intensief en gaat gepaard met veel input van energie en chemie. Het belang van bermen van onverharde paden (en overigens ook van verharde wegen) voor de biodiversiteit in het buitengebied is dus alleen maar groter geworden. Daarom is goed beheer noodzakelijk, in de praktijk betekent dat vaak verschalend beheer, dus maaien. Waarbij om en om gedeelten gemaaid worden en delen niet. Van het maaisel kan compost of bokashi worden gemaakt. Voorwaarde is dat de berm spuitvrij en bemestingsvrij is, en helaas gaat het daarmee nog weleens mis doordat er over agrarische perceelgrenzen heen wordt gespoten en bemest.

En helaas wordt er ook aan de bermen zelf 'geknabbeld'; ze zijn eigendom van de gemeente maar burens nemen het soms niet zo nauw en ploegen een strookje mee. Daarom zou het helpen als bermen breder zouden zijn. Dat is gunstig voor de biodiversiteit. Op zo'n bredere bermstrook is ruimte voor hagen of pleksgewijze aanplant van struwelen. Die trekken allerlei broedvogels en insecten aan. Bredere bermen zouden een onderdeel kunnen zijn van het EU-landbouwbeleid waarbij boeren op een deel van hun grond landschapselementen aanleggen en beheren om in aanmerking te komen voor landbouwsubsidies.

Bloemrijke bermen, heggen of struwelen zijn goed voor de biodiversiteit. Ze kunnen bovendien een bron van biodiversiteit worden voor de directe omgeving. In een natuurinclusief landbouwsysteem zouden wilde plantensoorten zich vanuit dergelijke bermstroken kunnen verspreiden naar nabijgelegen graslanden die daardoor een stuk soortenrijker worden.

Henny Brinkhof

Biologische landbouw volgens de familie Van Ditshuizen

In Milieujournaal 80 (1995) stond een artikel over het tuindersbedrijf van de familie van Ditshuizen in Breedeweg. Daarin wordt beschreven hoe zij als pioniers binnen de biologische landbouw de eerste twintig jaar van hun bestaan het bedrijf vorm hebben gegeven. Inmiddels bestaat de onderneming bijna een halve eeuw, en daarmee is het een van de langst nog bestaande biologische bedrijven van Nederland. Hoewel er in die periode veel is veranderd, is tegelijkertijd ook het nodige hetzelfde gebleven. Van 'ekologische tuinderij Zonneklaar' naar 'duurzame biologische wijngaard Van Ditshuizen', en alles wat daartussen zit.

Om met een belangrijke overeenkomst te beginnen, het bedrijf wordt nog steeds gerund door Carel en Maria van Ditshuizen. Hoewel beiden ver voorbij de pensioengerechtigde leeftijd zijn, werken ze nog dagelijks in de tuinderij. Daarbij worden ze geholpen door hun (schoon)kinderen en heeft zoon Guido de wijngaard onder zijn hoede genomen. Tijdens drukke periodes roept Carel de hulp in van een zzp'er. Ook lopen er regelmatig stagiaires op het terrein rond. Dit zijn niet alleen mensen die volgens afspraak komen. Er zijn ook geïnteresseerden, veelal jongeren, die spontaan aankloppen om meer te weten te komen over biologisch tuinieren.

Alle activiteiten vinden plaats op nagenoeg dezelfde oppervlakte als in de voorbije jaren aan de Knapheideweg. Het totale grondoppervlak bedraagt ca. 2,5 ha, waarvan 5.500 m² in beslag wordt genomen door de kassen. Sinds 2005 is het grootste gedeelte van de grond buiten de kassen (ca. 1,5 ha) inge-

*Maria en Carel van Ditshuizen in de winkel op het biologische bedrijf dat zij al bijna vijftig jaar runnen. Geopend op woensdagmiddag en zaterdagochtend.
Foto: Guido van Ditshuizen*

ruimd voor de wijngaard.

Carel vertelt dat er binnen de gemeente tot vijf jaar geleden zes groentebedrijven biologisch boerden. Dat zijn er nu nog maar drie, met een vierde in opbouw, De Biesterhof bij Millingen aan den Rijn. Iets vergelijkbaars zien we bij de wijngaarden binnen de gemeente. Een aantal jaar geleden gingen diverse gaarden over tot biologische teelt. Dat werd gestimuleerd door een subsidie in het eerste jaar. Mede omdat die subsidie daarna wegviel en het toch veel meer werk was dan voorzien, is de ene wijnboer na de andere afgehaakt van de biologische methode.

Groenten

In vergelijking met de afzetmarkt van voor 1995 worden de producten niet langer via groothandelaren verhandeld. Het grootste gedeelte van de productie geeft de tuinderij mee aan DistrEko, een distributeur van biologische groente en fruit in de Achterhoek. Hoewel Van Ditshuizen niet in die regio ligt, is men er toch leverancier. Voor Distreko is van Ditshuizen een van de weinige biologische bedrijven die groente onder glas verbouwt. Dat heeft het grote voordeel dat zij in vergelijking met boeren/tuinders van de koude grond hun verse producten eerder én later in het jaar kunnen aanbieden. Inmiddels zijn hun producten zo gewild dat er een wachtlijst voor is.

De groenten van Van Ditshuizen belanden dus op tientallen locaties in de Achterhoek, zoals restaurants en winkels. Verder worden de groenten tegenwoordig ook direct verkocht aan (natuur)winkels in Nijmegen en Malden. Kleinere afnemers van de tuinderij zijn webwinkel 'Lekker lokaal', dat o.a. lokaal geteelde groente en fruit aan particulieren en bedrijven in en rondom Nijmegen levert, en collega-tuinderij Gordons Spoor. Die laatste stelt groentepakketten samen. Daarnaast zijn de groenten ook op het eigen erf te koop. Sinds jaar en dag staan afwisselend Maria en schoondochter Tanja op woensdagmiddag (13-16 u) en zaterdagochtend (9-13 u) in de winkel. Met een vast klantenbestand van ca. 50 personen wordt niet alleen in de behoefte voorzien van biologische producten, maar vervult de winkel ook een sociale functie. Sommigen zijn al klant vanaf het eerste uur, bijna vijftig jaar geleden. Als dat geen overtuigend bewijs is dat biologische groenten gezond zijn?

Groenteteelt in de koude kas. Deze foto is op 24 maart 2023 genomen. Dertig jaar geleden zou dit rond deze tijd nog braakliggend terrein zijn. Nu staat de kas al vol met gewassen.

Foto: John Tampoebolon

Biologisch boeren; een kwestie van een lange adem

Carel is opgegroeid in het tuindersbedrijf van zijn vader en reeds op 11-jarige leeftijd hielp hij mee. Toen hij besloot over te stappen naar een biologische vorm van tuinbouw, stond de wet- en regelgeving op dat vlak nog in de kinderschoenen. 'Als je destijds 's ochtends besloot biologisch te gaan werken, dan had je bij wijze van spreken 's avonds een certificering. Dat is tegenwoordig gelukkig anders. Twee keer per jaar komt iemand van Skal langs die o.a. monsters neemt van de bodem. Skal is een onafhankelijke organisatie voor het toezicht op de biologische productie in Nederland. Ook de groenten worden steekproefsgewijs gecontroleerd. Op die manier is de producent, handelaar en consument verzekerd van een verantwoord product. Kort na de oprichting van Skal (1987) heeft het bedrijf een Skal-certificering gekregen.

Veel van de wetgeving voor biologische land- en tuinbouw komt nu uit Brussel. Dat heeft zo zijn voordelen, bijv. dat in deze tijd van intensieve import en export de artikelen in alle EU-landen aan dezelfde voorwaarden moeten voldoen. Dat voorkomt gedoe met onderling verschillende waarden en keurmerken die tussen landen kunnen bestaan. Carel en Guido zien dat de acceptatie voor biologische voeding in de afgelopen jaren is toegenomen. 'Toch is dat nog niet terug te zien in de cijfers, zeker in vergelijking met landen als Denemarken, Oostenrijk en Duitsland'. De oorzaken daarvoor zijn divers volgens beide mannen. 'Een Nederlander is

en blijft zuinig en kiest nog altijd voor kwantiteit in plaats van kwaliteit. Ook zijn veel Nederlandse consumenten conservatief bij hun boodschappen. Ze snappen dat biologisch geproduceerd voedsel goed is voor het milieu maar ernaar handelen is vaak nog een brug te ver.'

Een dergelijk conservatisme zien we overigens ook terug bij de traditionele landbouw, met alle negatieve effecten tot gevolg.

'De Nederlandse overheid werkt ook niet mee. Mede onder invloed van de grote spelers op de markt is de btw op groente en fruit nog altijd niet afgeschaft, en wordt tegelijkertijd de btw op producten die veel suiker, zout of vet bevatten niet verhoogd. Ook het stimuleren van de verkoop van biologische en natuur-inclusieve producten zou veel beter moeten. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door de ecologische voetafdruk in de uiteindelijke prijs te verdisconteren. De vervuiler betaalt. Daarmee kruipen de prijzen van biologische en reguliere producten naar elkaar toe en wordt het voor de consu-

De groenteteelt is arbeidsintensief, zoals het oogsten van de kohlrabi later in het jaar.

Foto: Guido van Ditshuizen

ment aantrekkelijker om voor biologisch te kiezen.'

Toch heeft Guido goede hoop dat ook in Nederland een en ander gaat veranderen. Vooral bij de jongere generatie ziet hij een kentering. Hij wijst ook op de voordelen van de verkoop van lokale producten. 'Die is niet per se biologisch maar draagt wel bij aan een reductie op transport, opslag en verpakkingsmaterialen. Het zorgt ook voor een nauwere verbondenheid van de consument met zijn leefomgeving en meer waardering voor de productie van voedsel.'

In de wijngaard worden hybride druivenrassen geteeld die door kruising zijn aangepast aan het Nederlandse klimaat. Omdat ze bestand zijn tegen schimmels, zijn ze zeer geschikt voor de biologische wijnbouw.
Foto: Guido van Ditshuizen

De wijngaard

Er zijn grofweg twee soorten risico's waar een wijnboer mee moet (leren) omgaan. Als eerste zijn dat de klimatologische omstandigheden. Hoewel de zomers heter en droger verlopen en de winters steeds milder zijn, variëren de temperaturen in dit gedeelte van Nederland nog altijd tussen de -10 en +35 graden Celsius, met regelmatig een uitschieter naar boven of naar beneden. Met name in het laatste stadium van het rijpingsproces, eind september, is het weer van grote invloed. In deze fase worden namelijk de suikers in de druif aangemaakt, en deze bepalen in hoge mate de kwaliteit van de wijn. Een voorspoedig groeiseizoen kan teniet worden gedaan met veel regen in die periode. Vorst is funest. Andersom geldt ook; een moeizaam groeiseizoen kan alsnog positief eindigen met warme, zonnige dagen in het najaar. Om binnen die omstandigheden succesvol wijn te produceren moeten er druivenrassen gekozen worden die hierin kunnen gedijen. Dit zijn voornamelijk gekruiste rassen, ook wel hybride rassen genoemd. Een veelvoorkomende hybride druif op wijngaard van Ditshuizen is de Souvignier Gris. Dit is een

druif die met zijn rossige kleur tussen een blauwe en witte druif in zit. Van deze druif wordt witte wijn gemaakt (en dus geen rosé zoals vaak wordt gedacht!). Een andere druif voor witte wijn is de Johanniter. Met deze wijn heeft de wijngaard in 2016 bij een internationale proeverij van biologische wijnen van hybride rassen de zilveren medaille gewonnen. Een mooi resultaat, zeker als je bedenkt dat de wijngaard nog maar betrekkelijk jong is. Voor de productie van rode wijn worden voornamelijk Cabernet Cantor en Cabernet Cabertin gebruikt.

Een tweede bedreiging vormen schimmels en plaagdieren. Vooral de suzukivlieg is een gruwel voor wijnboeren (maar ook voor veel andere fruitkwekers). Guido legt uit. 'De naam suggereert een onschuldig vliegje op een brommer maar het tegendeel is waar. Deze invasieve fruitvliegsoort boort een gaatje in de druif waarna het eitjes in het vruchtvlies legt. De larven die daaruit komen, zorgen voor een bittere smaak van de druif'. Er dient daarom voor druivenrassen gekozen te worden die tegen schimmels en plaagdieren zijn opgewassen. Dit geldt in het bijzonder voor Van Ditshuizen omdat zij als biologisch bedrijf geen chemische bestrijdingsmiddelen (mogen) gebruiken. Tussen de wijnranken staan daarom diverse kruiden.

De oogst is binnen. De verdere verwerking van druif naar wijn kan beginnen.

Foto: Guido van Ditshuizen

Bezoekers van wijngaard Van Ditshuizen heffen het glas tijdens de Nederlandse wijnfeesten. Met een oppervlakte van 22 ha aan wijngaarden is Berg en Dal de grootste wijngemeente van Nederland. Hier worden sinds 2007 de Nederlandse wijnfeesten gehouden, in het laatste weekend van september.

Foto: Guido van Ditshuizen

Behalve een bijdrage aan de biodiversiteit zorgen deze er ook voor dat de wijnstokken gezonder zijn, en zich zodoende beter kunnen beschermen tegen ongewenste invloeden van buitenaf. Bij Van Ditshuizen kiezen ze ook voor druiven met een dikkere schil. 'Dit zorgt ervoor dat de suzukivlieg er minder gemakkelijk doorheen prikt. Al met al blijft het vooral een kwestie van voortschrijdend inzicht door te experimenteren met druivenrassen, natuurvriendelijke bestrijdingsmethodes en de keuze van de standplaatsen.'

In oktober worden de druiven geoogst. Voor de verdere verwerking gaan ze naar wijngaard de Colonjes, op een steenworp afstand. Hier staat de apparatuur die de druiven perst, filtert, opslaat en uiteindelijk bottelt en labelt. 'De Colonjes is een wijngaard met een lange ervaring in het maken van wijn, met name biologische wijn. Zo wordt er bijvoorbeeld streng op toegezien dat er geen restanten van niet-biologische druiven in de biologische wijn terecht kunnen komen.' Gemiddeld produceert wijngaard Van Ditshuizen ca. 4.000 flessen wijn per jaar. Naast de witte en rode wijn behoren ook rosé en mousserende wijn tot het assortiment. De flessen zijn te koop in enkele natuurwinkels en in het Nederlands Wijnbouwcentrum in Groesbeek. Ook via DistrEko vinden de wijnen hun weg naar diverse locaties.

Klimaatverandering

Vanzelfsprekend heeft ook het bedrijf Van Ditshuizen met de gevolgen van de klimaatverandering te maken. Carel wordt binnen-

kort 81 en heeft in de zeventig jaar dat hij in de tuinderij werkt het nodige zien veranderen. Maar volgens hem is het een kwestie van aanpassen, het biedt immers ook nieuwe mogelijkheden. 'Niet alleen de verbouw van druiven is nu mogelijk, ook in de kas liggen kansen. Zo kan het inzaaien en planten veel eerder beginnen dan pakweg dertig jaar geleden.' Carel weet nog uit de jaren dat zijn vader het bedrijf bestierde en uit zijn eigen beginjaren dat de meeste gewassen pas na de IJsheiligen (11-14 mei) de grond in konden. Tegenwoordig kan dat met de eerste groenten al in februari. En dan ook nog eens in een kas die sinds 2005 niet meer verwarmd wordt. Met de huidige energieprijzen en het streven om van het gas af te komen is dat een groot voordeel. Behalve vroeger in het jaar kunnen beginnen, kan er ook langer worden doorgegaan. Het is inmiddels heel gebruikelijk dat er diverse groentesoorten in oktober en november nog in de kas staan. Naast het voordeel van een langere periode van verbouwen is er ook meer mogelijk met de soorten. Voorheen werden er voornamelijk tomaten en komkommers gekweekt. Nu is het aanbod met aubergines, paprika, paksoi, diverse sla- en koolsoorten, broccoli etc. veel ruimer. Daarbij wordt een strokenteelt gehanteerd, waarbij de soorten vanwege hun karakteristieke elkaar onderling ondersteunen en versterken op het gebied van bodemverbetering en (natuurlijke) afweer tegen ziektes en plaagdieren. Kortom, de tuinderij is in de loop der jaren gezonder en klein-

Opmerkelijk: op de voorgrond staat bewust gekweekte brandnetel. Dit op verzoek van natuurcosmeticabedrijf Weleda dat de planten in haar producten verwerkt.

Foto: John Tampeobolon

*Carel en Guido van Ditshuizen. Een duurzame combinatie van kennis en innovatie.
Foto: John Tampoebolon*

schaliger geworden, met een grotere variatie aan (seizoensgebonden) gewassen. De gevolgen van de klimaatverandering mogen dan ingrijpend en deels ongewis zijn, een mens dat van en met het land leeft, heeft in feite altijd met veranderingen te maken. In de woorden van Carel: 'In die zeventig jaar dat ik hier werk is er nog geen jaar hetzelfde geweest!'

De toekomst

Op de vraag of en wanneer hij met pensioen gaat, is Carel stellig. 'Zolang lichaam en geest het toestaan zal ik in de kassen en op het land blijven werken.' Afgaand op zijn huidige conditie duurt dat nog vele jaren. Toch zijn er al goede afspraken gemaakt over de opvolging. Guido neemt op den duur de onderneming over. Daarin kan hij terugvallen op de uitgebreide kennis en ervaring van zijn vader. Globaal zal er niet veel veranderen aan de bedrijfsvoering. Naast het op de voet volgen van de ontwikkelingen op het gebied van resistentere druivenrassen, wil hij wel enkele accenten verschuiven. 'Er zal meer nadruk komen op de wijnbouw. Voor wat betreft de verbouw van groente zal deze wat kleinschaliger worden maar wel met nog meer variatie aan soorten.'

Verder wil Guido zich meer gaan toeleggen op de aspecten lokaal, toerisme en educatie. Om het bedrijf en zijn producten meer onder de aandacht te brengen wil hij het aanbod in de winkel uitbreiden. Naast de huidige groenten zullen dan bijv. wijnen, azijnen, balsamico's en geweckte groente in de schappen liggen. Via educatie snijdt het

mes aan twee kanten. 'Enerzijds doen mensen, met name kinderen, ervaringen op met een biologisch bedrijf. Anderzijds komen er inkomsten binnen met het geven van lessen en excursies en de verkoop van de producten.' Met deze aanpassingen hoopt hij een mooi, zinvol en levensvatbaar evenwicht te vinden tussen het voortzetten van de traditie en het tegemoetkomen aan de wensen van deze tijd.

Tot slot

Afgaand op de uitslag van de laatste verkiezingen zijn er nog steeds veel mensen die geen problemen zien met de huidige gangbare landbouw. Feit is wel dat de beroerde kwaliteit van lucht, bodem en water ons geen andere keus laat dan het roer drastisch om te gooien; niet in de laatste plaats binnen de landbouw.

Carel zag die urgentie al lang geleden. Zonder het van de daken te schreeuwen en vaak tegen de stroom in, brengt hij in praktijk waar velen – in het gunstigste geval – slechts over praten. Door de opgebouwde kennis en ervaring van de afgelopen decennia weet de tuinderij zich op een duurzame manier aan te passen aan de omstandigheden en beweegt het mee met de natuur (en niet tegen de natuur in zoals bij de reguliere landbouw). Daarmee is de tuinderij al een halve eeuw het overtuigende bewijs dat een biologische vorm van land- en tuinbouw een bestendige toekomst heeft. Hopelijk vindt hun manier van werken in de komende jaren veel navolging.

John Tampoebolon

Met dank aan Carel en Guido van Ditshuizen.

<https://wijngaardvanditshuizen.nl>
<https://www.nederlandsewijnfeesten.nl>

De veganistische keuken

Beste lezer,

Plantaardige kaas maken. Kaas van melk is een grote belasting voor het milieu, 1 kilo kaas kost zo'n 6 tot 10 liter melk om te maken. Hier is veel veevoer voor nodig, zo eet een melkkoe al ongeveer 50 tot 70 kilo aan voer per dag. Hiervoor is heel veel land nodig, voor het verbouwen van het voer van de dieren. Voor het soja in veevoer wordt veel regenwoud omgekapt om grond vrij te maken voor soja-akkers. De melkveehouderij gebruikt ook veel water, om het veevoer te laten groeien en de stallen schoon te spuiten en een koe drinkt ongeveer 100 liter water per dag. Daarnaast kost het veel energie om de opslagruimtes op de juiste temperatuur te krijgen voor het maandenlange rijpingsproces van voornamelijk harde kazen.

Broodbeleg zoals pindakaas of jam is lekker, maar soms wil je toch ook iets anders op je brood eten. Iets hartigs. In de supermarkt liggen veel vegan alternatieven voor kaas en vleeswaar. In Nijmegen in de Groenestraat zit nu zelfs een kaaswinkel die een ruim assortiment vegan kazen verkoopt. Maar dit kunnen we natuurlijk ook zelf proberen te maken. Twee bijna gelijke kaasjes, eentje met cashewnoten en een kaasje met walnoten en dadels. Voor het laten opstijven van de kaasjes heb ik een muffin bakvorm gebruikt. Cashewnoten zijn ideaal om kaas van te maken door hun zachte smaak en romige structuur. Kruiden zoals knoflookpoeder kun je naar smaak en voorkeur gebruiken, met de edelgistvlokken krijg je de kazige smaak.

Cashew 'kaas'

Ingrediënten:

- 40 gram ongebrande cashewnoten
- 3 eetlepels edelgistvlokken
- 1 theelepel kruidenzout (bijv. van A. Vogel)
- 1 theelepel knoflookpoeder
- 1 theelepel mosterdpoeder
- 1 theelepel peper
- 4 eetlepels citroensap
- 200 ml sojamelk (ongezoete)
- 2 zakjes vegetine (Dr. Oetker)

Walnoot-dadel 'kaas'

Ingrediënten:

- 75 gram walnoten
- 5 grof gesneden dadels
- 1 theelepel kruidenzout
- 1 theelepel knoflookpoeder
- 1 theelepel mosterdpoeder
- 1 theelepel peper
- 2 eetlepels maizena
- 1 eetlepel citroensap
- 200 ml sojamelk (ongezoete)
- 2 zakjes vegetine (Dr. Oetker)

Cashew 'kaas': week de cashewnoten minimaal 4 uur in een kom met water. Giet de cashewnoten af in een vergiet en spoel ze af. Hak met een blender of staafmixer de cashewnoten, citroensap, edelgistvlokken en de kruiden. Doe de koude sojamelk in een pannetje en voeg al roerend de vegetine toe. Als deze begint in te dikken dan de cashew-mix toevoegen. Giet het in de ingevette bakvorm en laat het ongeveer 2 uurtjes opstijven in de koelkast.

Walnoot-dadel 'kaas': Hak met een blender of staafmixer de walnoten fijn. Voeg de dadels, maizena, citroensap en de kruiden toe. Doe de koude sojamelk in een pannetje en voeg al roerend de vegetine toe. Als deze begint in te dikken dan de walnoten/dadels-mix toevoegen. Giet het in de ingevette bakvorm en laat het ongeveer 2 uurtjes opstijven in de koelkast.

Bij een vegan kaasplankje smaakt ook een heerlijk vegan wijntje. Genieten maar!

Marga van Bommel

Mededeling van de penningmeester

Geachte leden,

In mei leggen alle vogels een ei, en vragen wij onze leden om de jaarlijkse contributie te betalen. Daarom krijgen jullie in mei van mij een email of briefje met het verzoek te betalen, óf het bedrag wordt automatisch van je rekening afgeschreven als je daarvoor toestemming hebt gegeven.

Ook zal ik dan weer van de gelegenheid gebruik maken om te vragen om – zoals veel van onze leden al gedaan hebben – toestemming te geven voor automatische incasso.

Alvast hartelijk dank voor de bijdrage en vriendelijk groetend,

Hans Crone, penningmeester
hans@wmg-groesbeek.nl

Judaspenning

Nieuws uit het bestuur

Het bestuur vergadert maandelijks, meestal op de laatste woensdagavond van de maand. Niet alleen bestuursleden nemen deel maar ook actieve leden. Ieder lid van de WMG kan de vergadering bijwonen. Remco Vogel heeft aangegeven te moeten stoppen als bestuurslid i.v.m. buitenlandse activiteiten. Nieuwe bestuursleden, actieve leden en verjonging zijn welkom!

De volgende onderwerpen kwamen de laatste maanden aan de orde:

- Dit jaar vieren we ons 50-jarig gouden jubileum. We organiseren het hele jaar rond excursies, lezingen en rondetafelgesprekken. De aftrap heeft al plaats gevonden op 13 januari met een LBG-filmavond over het roofvogelonderzoek in het Reichswald. Op 17 januari verscheen er een krantenartikel in de Gelderlander, een interview met Jo en Henny. Op zondag 12 maart was er een vogelexcursie in de Ooijpolder, voorafgegaan door een fotolezing van Henny op 10 maart. Zaterdag 24 juni zal de receptie en het feest voor de leden plaats vinden. Nadere informatie volgt nog.
- Henk Klaassen maakt zich ernstig zorgen over het fors terug lopen van vele vogelsoorten en heeft ons een brief geschreven. De vogeltellers zien een enorme achteruitgang van broedsels en vogels. Dick Visser zit regelmatig aan tafel op onze vergaderingen om over dit onderwerp te praten. Het heeft onze aandacht.
- We blijven bezig met nieuwbouwprojecten, is er voldoende ruimte voor de natuur, wordt de natuur niet te veel verstoord, worden er te veel bomen gekapt, is het groen genoeg, geen verstedelijking in de buitengebieden etc.. Een moeilijke opgave gezien de bouwplannen op Dekkerswald en het Reomieterrein. We kijken verder naar klimaatadaptatie, energieneutraal, waterafwikkeling, grondwaterstand.
- De WMG heeft kort voor de goedkeuring van het bestemmingsplan Groen Groesbeek een urgente brief geschreven naar de gemeente over het gevaar van het doorboren van leemlagen in de bouwplannen van Groen Groesbeek waardoor onvoorziene

effecten kunnen ontstaan in de grondwaterstand elders. Door gemeente en projectontwikkelaar zijn toezeggingen gedaan om deze risico's zoveel mogelijk te voorkomen. Daarmee is voldoende tegemoet gekomen aan onze bezwaren tegen het bouwplan.

- In het nieuwe ontwerp-streefpeilbesluit voor de Ooijpolder en Groesbeek, waarvoor Henny aan de klankbordgroep heeft deelgenomen, zijn o.a. maatregelen voorzien om de verdroging van de Foeperpot een halt toe te roepen. Ook bij andere natuurpercelen zijn stuwtjes en bodemvalven voorzien. Verder adviseren wij de provincie in het kader van de Blauwe motor (tegengaan verdroging stuwwal).
- Het Koersdocument Omgevingsvisie is door de gemeente gepubliceerd. Het geeft de richting aan voor de nog op te stellen Omgevingsvisie en Omgevingsplan (de opvolger van bestemmingsplannen). We gaan ons standpunt hierover bepalen en inbrengen bij de gemeenteraad. Is er voldoende ruimte voor de natuur?
- Hernieuwde plannen, Windmolens in het Reichswald heeft onze aandacht.
- We hebben bijeenkomsten bezocht over de ontwikkelingen van zonneparken. We moeten blijven bewaken dat er in de zonneparken voldoende ruimte is voor landschapselementen, ecologische verbindingen, biodiversiteit en natuur.
- Er zijn mooie ontwikkelingen in de landbouw, zoals de Biesterhof. We bezochten een lezing georganiseerd door Living Lab in samenwerking met boeren uit Berg en Dal.

Graag verwijzen we naar de website van de WMG: <https://www.wmg-groesbeek.nl> Daar vind je altijd actuele informatie over de belangrijkste onderwerpen. Door regelmatig even te kijken bij 'Nieuws' blijf je goed op de hoogte. Voor eventuele vragen kun je altijd één van de bestuursleden benaderen. Hun namen vind je op de website.

Of mail met de secretaris Victorien Mertens: secretaris@wmg-groesbeek.nl

Victorien Mertens

Ons voedsel: spinazie

Dit is deel 21 van een reeks artikelen over ons voedsel. Ik wil in deze reeks belangrijke voedingsmiddelen, van zowel plantaardige als dierlijke oorsprong, nader bekijken door een biologen bril. Maar ik zal ook de cultuur-, dieet- en milieu-aspecten niet verwaarlozen.

'Ga zo door en gij zult spinazie eten', zei een leraar ooit tegen me. Raar. Maar ja, voor pubers is een leraar natuurlijk altijd een beetje leraar. Dus ik negeerde het verder. Pas veel later leerde ik dat dit gezegde een product was van een verkeerde verstaander. Het origineel was namelijk ooit 'Ga zo door mijn zoon en gij zult Spinoza heten'. Dit wil zeggen: je zult zo wijs worden als de zeventiende-eeuwse filosoof Benedictus de Spinoza. Dat is een beter te begrijpen compliment natuurlijk!

Vandaag doen we echter even of we van niets weten en duiken we in de wereld van de spinazie en andere bladgroenten. Je moet ten slotte méér weten van spinazie dan dat je het in deelblokjes in het vriesvak kunt vinden.

Spinazie is onze bekendste bladgroente. Maar hoe komen we daar nou aan? Voorop staat in ieder geval dat blaadjes eten echt

Botanische plaat van spinazie uit 1885, van Prof.dr. Otto Wilhelm Thomé. Uit de *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*.

Benedictus de Spinoza. De wat oudere (en rijkere) lezers kennen hem waarschijnlijk ook van het groene duizend guldenbiljet.

van alle tijden is. Niks is zo makkelijk als een blad van een tak trekken en het in je mond stoppen. Verse bladeren zijn er bijna altijd in de warmere regionen van onze aarde, en ze zijn altijd 'rijp'. Dat is een beetje overdreven misschien, maar ik ga er 100% van uit dat mensen, mensachtigen en hun aapachtige voorouders altijd blad hebben gegeten, het is ongecompliceerde maagvulling en bijna altijd binnen handbereik. Ten opzichte van ander voedsel, zoals vruchten, knollen en vlees, vis en schelpdieren, is de voedzaamheid wel wat beperkt. Toch heb je ook bladgroenten nodig, voor vitamines, mineralen en voedingsvezel.

Spinazie en andere bladgroenten zijn daarom het onderwerp van dit artikel. Omdat ik eerder al een artikel schreef over koolsoorten, beperk ik me tot de overige bladgroenten die ik samenvattend maar de 'slinggroenten' noem. Iedereen weet dat je van de meeste koolsoorten na het koken meer overhoudt dan van spinazie, dus dit onderscheid is denk ik wel te rechtvaardigen. Recent nog kocht ik een enorme zak spinazie in de gedachte dat die voor drie personen misschien wel wat overdreven zou zijn. Uiteindelijk bleef er van dat volume minder dan een tiende over, en ging het schoon op.

Hoe het heet wat je eet

Die Benedictus de Spinoza uit de inleiding was een nazaat van uit Portugal of Spanje

naar Amsterdam gevluchte Sefardische Joden. Bij geboorte was zijn naam dan ook Baruch Spinoza (Hebreeuws), maar ook Bento d'Espinosa (Portugees). In Nederland koos hij er een verlatijnste naam bij: Benedictus de Spinoza. Bezoek gerust eens de Wikipedia-pagina van deze belangrijke filosoof uit de zeventiende eeuw. Het zal u verbazen hoeveel van onze moderniteit bij hem een oorsprong vindt. Zijn boeken werden onmiddellijk na zijn dood door de Staten van Holland en de Katholieke kerk verboden dus dat zegt misschien al heel veel. Je leert op zijn Wikipedia-pagina ook meteen wat over Portugese Joden, wat nooit kwaad kan in tijden van heroplevend antisemitisme.

Het woord 'Spinosa' lijkt in onze taal behoorlijk op spinazie, dus het is geen wonder dat er verwarring uit voortkwam. De familienaam is echter niet afkomstig van de bladgroente, maar van de Spaanse plaatsnaam 'Espinosa de los Monteros'. Spinazie heet in het Spaans 'espinaca', waarbij de c als een k wordt uitgesproken. In de wetenschap werd dat gelatiniseerd tot 'Spinacia', en in vele Europese talen vinden we een variatie hierop.

De complete wetenschappelijke naam is *Spinacia oleracea*. Dat tweede deel zagen we ook al bij kool (*Brassica oleracea*), en ook de slinkgroente postelein, die sommige mensen nog wel kennen, draagt deze naam. Het woord 'oleracea' stamt af van het Latijnse 'holeraceus' wat iets betekent als groentachtig. [in het artikel over kool zei ik foutief dat het gekweekt zou betekenen, sorry.]

Het Iberisch schiereiland (Portugal en Spanje) was eeuwenlang onderdeel van de Islamitische wereld. Zeker op wetenschappelijk gebied liepen de Arabieren ver voor op Europa destijds.

Spanje en Portugal zijn toevallig óók de landen waar spinazie ons deel van Europa binnenkwam. De Arabieren en Berbers kenden de groente al, en toen zij het Iberisch schiereiland veroverden, namen ze spinazie

mee. En omdat de veroveraars veel landbouw kennis hadden, schreven ze zelfs over spinazie. Het Arabische woord voor spinazie (in ons schrift) is isbanāh en dat woord is weer afkomstig uit het Perzisch, waar spinazie ispanāg heet. Perzisch (Farsi) lijkt de oorsprongstaal te zijn, en ik heb begrepen dat ispanāg in die taal 'groene hand' zou betekenen. Perzië, of een gebied direct ten oosten hiervan, lijkt het oorsprongsland van onze spinazie te zijn en de soort *Spinacia turkestanica* was zo'n 2.000 jaar geleden waarschijnlijk de voorouder.

Ik zei al dat in vele Europese talen ongeveer hetzelfde woord wordt gebruikt voor spinazie. Mijn (onbewezen) hypothese is, zoals u misschien al wist, dat hoe meer Europese talen (ongeveer) hetzelfde woord gebruiken, hoe korter het voedsel gemeengoed is in Europa. Immers, voor echt oud voedsel heeft elke taal inmiddels al wat anders bedacht, want ook woorden evolueren. De hypothese werkt bij spinazie misschien niet zo goed, spinazie is al in de negende eeuw in Spanje en Sicilië terecht gekomen en al in de dertiende eeuw in Midden-Europa. Dat zou voldoende lang geleden kunnen zijn voor taalevolutie.

Historie

De acceptatie en verspreiding van spinazie ging met horten en stoten. Misschien voldeden op veel plaatsen de inheemse slinkblaadjes al behoorlijk goed, zodat er niet echt behoefte was aan nieuw blad. Spinazie kan niet zo goed tegen hoge temperaturen, dat kan ook een rol hebben gespeeld. In de tropen zie je dat nog steeds, bijv. in Indonesië kennen ze wel spinazie, onder de naam bayam jepang, maar ze eten daar toch vooral hun eigen bladgroenten omdat die daar veel beter groeien dan spinazie. Daarover later meer. De naam bayam jepang wijst enerzijds naar Amaranth, een van de inheemse als spinazie gegeten bladgroenten, en anderzijds naar Japan. Dat laatste is niet verklaard, maar het is niet onwaarschijnlijk dat spinazie daadwerkelijk vanuit die richting in Indonesië belandde. Al ruim vóódat spinazie in Spanje terecht kwam, was spinazie namelijk al vanuit Perzië in China terecht gekomen. Misschien al in de zevende eeuw. We weten niet via welke route de spinazie naar China ging, maar genetisch onderzoek wijst in ieder geval Nepal aan als tussenstation.

Nu we weten dat spinazie bij ons niet inheems is, welke bladgroenten aten ze hier dan voordat de spinazie arriveerde? Deels zijn dat groenten die in de moestuin nog steeds populair zijn maar die je in de supermarkt nauwelijks meer aantreft, denk aan snijbiet, raapstelen, bladmoes, groenlof en postelein. Voor deze groenten kun je bij de groenteboer meestal nog wel terecht, in het juiste seizoen. Snijbiet werd vroeger warmoes genoemd, en mensen die door de jaren tachtig hebben geleefd hebben nu een, aan een Amsterdams politiebureau gerelateerde, aha-erlebnis.

Snijbiet in een Belgische moestuin. Snijbiet is er in vele kleuren en wordt daarom zelfs als sierplant geteeld. Kies voor de keuken liefst zachtbladige rassen waarvan ook de stelen mals zijn (bijv. Luculus). Foto: Jamain (CC BY-SA 3.0)

Bij postelein hebben sommige oudere lezers waarschijnlijk ook een 'erlebnis', een van afgrijzen. De Volkskrant schrijft in een artikel uit de serie De Volkskeuken: 'doorgekookte, slijmerige, zure slierten, gebonden met een maizenapapje'. Die mensen zijn juist hartstikke blij dat dat postelein nu een vergeten groente is. Toegegeven, de manier waarop vroeger groenten bereid werden liet veel te wensen over, hard doorkoken was de norm. Ook spinazie was slachtoffer van dergelijke bereidingspraktijken: fijnhakken en tot smurrie koken was de gewoonte voordat consumenten en fabrikanten interesse kregen in bladspinazie. In het diepvriesvak van de supermarkt kun je zien dat de 'smurrie versus blad'-strijd nog in volle gang is, en het smurrie-kamp heeft het 'à la crème'-wapen ingezet!

Andijvie ontbreekt in het bovenstaande lijstje omdat ik het een twijfelgeval vind. Het is een eeuwenoude (mediterrane) bladgroente die zeker door de Romeinen al gebruikt en verspreid werd. Ook in een document (Capitulare de villis) van Karel de Grote, over welke groenten door hem als goed bruikbaar werden beschouwd, komen cichorei-soorten voor, en andijvie is een cichorei-soort. Maar dat zou misschien eerder op een voorloper van witlof/groenlof/roodlof kunnen slaan, ook cichorei-soorten.

Roodlof is een cichoreisoort die smaakt als witlof en wordt in de handel ook vaak 'radicchio' genoemd. Chichoreiwortel werd in het verleden gebrand en als koffiesurrogaat gebruikt: 'Buisman'.

Foto: Michel Chauvet (CC BY-SA 3.0)

Albert de Grote was een Duitse bisschop en katholieke heilige, waarvan een ingepakt vingerkootje te bewonderen is in de (protestantse!) Stevenskerk. Hij noemt andijvie in een geschrift uit de twaalfde eeuw, maar het is niet duidelijk of hij de groente in onze omgeving zag of in Italië. Pas in de zestiende eeuw wordt andijvie onomstotelijk genoemd door een Duitse geleerde.

Naast de al genoemde soorten werden vroeger ook slinkgroenten gegeten die we nu meestal als salade beschouwen. We eten deze groenten tegenwoordig meestal niet meer in gekookte vorm. Denk bijvoorbeeld aan sla en veldsla. Ook rucola, voorheen raket(sla) genoemd, en waterkers zijn aardige voorbeelden. Ze worden nog wel als stampot (rucola) of in de soep (waterkers) gekookt gegeten, maar vaker rauw als salade.

Mensen met een afkeer van postelein kunnen er tegenwoordig toch nog van genieten: posteleinrassen met vele gele en roze bloemen zijn namelijk in alle tuincentra te vinden als Portulaca.

Foto: Mokie (CC BY-SA 3.0)

Boven: De hier afgebeelde tuinmelde (*Atriplex hortensis*) was lang geleden een normale groente.

Foto: Frank Vincentz (CC BY-SA 3.0)

Onder: Brave hendrik is niet alleen een aanduiding voor iemand waarmee weinig lol te beleven valt, maar ook van een oude blad- en stengelgroente.

Tegenwoordig is de plant zeldzaam en beschermd, maar je kan de zaadjes wel gewoon kopen voor de moestuin.

Foto: Jerzy Opiola (CC BY-SA 4.0)

Sla- en kerssoorten werden vroeger zeker gekookt, want gewone mensen hadden vaak niet veel op met rauwkost. Rauw werd vaak als ongezond aangemerkt. Dat klopt misschien ook wel, want onder slechte hygiënische omstandigheden kun je van ongekookte groenten en water heel goed een maag-darmparasiet oplopen. Van waterkers wordt het nog steeds ontraden om het wild te plukken uit stilstaand water of in de buurt van vee. Dit omdat er een kans bestaat op een infectie met leverbot, een platworm die de lever aantast. Je denkt misschien: wormen kun je met twee pilletjes bestrijden, maar dan moet de infectie wel eerst onderkend worden, wat bij leverbot niet altijd gemakkelijk is. Uit de Nijmeegse biologenwereld ken ik een verhaal over iemand die veldwerk verrichtte in Ierland en, in een omgeving met veel schapen, een leverbotinfectie opliep. In Nederland werd de leverschade als kanker beoordeeld omdat hier, door goed werk van de overheid en de veeteeltsector, leverbot nog maar erg weinig voorkomt. Zo weinig dat medici er soms niet meer aan denken. Naar ik heb gehoord werd een chemokuur nog net vermeden en vervangen door een anti-wormmiddel.

Andere bladgroenten die in onze contreien werden gegeten (daadwerkelijk vergeten groenten) waren soorten als melde en an-

dere blaadjes uit veld en wegberm. Denk aan wilde cichorei, brandnetel, distelachtigen, kaasjeskruid, paardenbloem, zuring, heemst, zevenblad en brave hendrik. En daarnaast werd ook blad van landbouwgewassen zoals mosterd en knollen gegeten; deze gewassen hadden dus een dubbelgebruik. Onze raapstelen zijn dan ook daadwerkelijk de stelen en het blad van knolrapen.

Veel van die oude bladgroenten zijn nu verdrongen door spinazie. Die is malser, niet bitter en gemakkelijk op zeer grote schaal te telen. Brandnetel zit soms nog in kaas, en cichorei-soorten werden, zoals ik hierboven al impliceerde, witlof, roodlof, en groenlof. Distelachtigen zien we alleen nog als artisjok, en heel zelden als kardoer. Sap van de kardoer kan ook in vegetarische kaas zitten bij wijze van vegetarisch stremsel. Heemst bevat slijmstoffen en wordt daarom nog steeds wel tot hoestdrank verwerkt, maar de Engelse naam verradt naast het biotoop ook dat de soort bij de fabricage van snoep vroeger nog een toepassing had. Heemst heet in het Engels namelijk 'marshmallow' (spekkies).

De bloemen van de eetbare moerasplant heemst lijken behoorlijk op die van kaasjeskruid (malva), een bekende tuinplant die zelf ook eetbaar is. Het blad en de standplaats zijn wel duidelijk anders.

Foto: Cbaile19 (CC0 1.0)

De kardoer lijkt een primitieve artisjok, maar het is een andere soort met andere toepassingen.

Foto: Krzysztof Ziarnik, Kenraiz (CC BY-SA 4.0)

Botanie

Veel mensen met een botanische achtergrond hebben denk ik, net als ik, geleerd dat spinazie uit de ganzenvoetfamilie (Chenopodiaceae) komt. Maar dat klopt niet meer. Er is in die hoek de laatste jaren het een en ander veranderd en deze hele ganzenvoetfamilie is inmiddels toegevoegd aan de Amaranthaceae, de amarantenfamilie. De familie is nu een subfamilie maar de soorten die er in zitten zijn gewoon hetzelfde gebleven. Binnen de ganzenvoet-subfamilie zien we daarom nog steeds een aantal bekende neefjes en nichtjes van onze spinazie.

De Zuid-Amerikaanse quinoa bijvoorbeeld waarvan de zaden tegenwoordig veel te zien zijn als alternatief voor graansoorten. Het

Quinoa, een ganzenvoet waarvan de zaden als graan gegeten worden. Door de populariteit in de westerse wereld is nu soms de prijs in herkomstlanden, zoals Peru en Bolivia, te hoog geworden voor de lokale bevolking.

Foto: Mohammed Shahid, International Center for Biosaline Agriculture (CC BY-SA 4.0)

heeft een 'gezond' imago, en mensen die problemen ervaren met gluten hebben er een mooie aanvulling op hun dieet mee. Quinoazaden hebben een complete aminozuursamenstelling dus ook voor de strikte herbivoren onder ons is er reden tot vreugde. Ook alle bietensoorten, inclusief de rode biet, de voederbiet en de suikerbiet zijn nabije familie van spinazie, en ook de al genoemde snijbiet. Het zijn allemaal nazaten van de strandbiet (*Beta vulgaris*) die langs Europese en Aziatische kusten voorkomt. Het gebruik van de (strand)biet als bladgroente is al veel ouder dan het gebruik als knolbiet. Er is zelfs bewijs voor het gebruik gevonden uit de jonge steentijd (Noord-Holland). De knollen verschenen pas in de vijftiende eeuw, en de suikerbiet is zelfs een negentiende-eeuws kweekprodukt.

Verrassend is misschien dat ook zeekraal, een zilte groente die in de winkel meestal bij de mosselen te vinden is, qua afstamming in de buurt van spinazie zit.

*Gekookte zeekraal. Zeekraal of *Salicornia* groeit op zoute schorren en slikken aan de Nederlandse kust.*

Foto: Hortensja Bukietowa (CC BY-SA 4.0)

U zult ongetwijfeld ook weleens gehoord hebben van 'wilde spinazie', hoort die er ook bij? Daarover kan ik kort zijn: dat is gewoon volwassen spinazie, soms als stronkjes verkocht of als bundeltjes losse bladeren. Prima om te roerbakken want het is wat steviger. Roept wel meteen de vraag op of onze gewone spinazie dan niet volwassen is. Dat klopt, gewone spinazie is babyspinazie, en zo staat het soms ook op de verpakking. De onvolgroeide status is te zien aan de ovaalronde bladeren, volwassen blad van spinazie is puntig en ongeveer driehoekig, wat botanici pijlvormig noemen omdat de vorm aan een pijlpunt doet denken.

Mensen met een moestuin hebben vast ook al eens kennis gemaakt met Nieuw-Zeelandse spinazie. En zo niet, dan hebben ze wat gemist want het is een gemakkelijke plant die goed tegen warmte kan, goed opbrengt en prima smaakt. Daarnaast zaait het zichzelf uit en is het een uitstekende bodembedekker die niet gevoelig is voor ziekte en vraat. Nieuw-Zeelandse spinazie heeft echter plantkundig niks met spinazie te maken, het is een Tetragonia-soort uit de ijskruidfamilie. Dat deze plant spinazie genoemd wordt komt

*Tayerblad, ook wel tajerblad wordt in veel Surinaamse recepten gebruikt, bijvoorbeeld gestoofd bij rijst met kip of vis.
Foto: Tau'olunga (CC BY-SA 2.5)*

Nieuw-Zeelandse spinazie kan niet alleen tegen warmte en droogte, maar zelfs tegen zout. Als de klimaatverandering doorzet heeft deze 'spinazie' een grote toekomst in Nederland.

Foto: Ixitixel (CC BY-SA 3.0)

denk ik omdat er een tijd was dat alle nieuwe slinkgroenten aan spinazie gerelateerd werden. Waarschijnlijk vanwege de bekendheid en het goede imago van spinazie. Zo heb je ook Chinese spinazie, Japanse spinazie en Indiase spinazie. Allemaal geen spinazie, maar wel te gebruiken zoals spinazie. Tegenwoordig zal een nieuwe bladgroente denk ik niet meer aan spinazie gerelateerd worden, we willen juist iets nieuws, iets exotisch. Wat er wel klopt aan Nieuw-Zeelandse spinazie is de geografische aanduiding. Het is een van de weinige voedselgewassen die we uit die regio gehaald hebben. Het is trouwens helemaal geen recente nieuwkomer, de groente zou, in navolging van de Maori, al door Captain Cook in de achttiende eeuw gegeten zijn. Zijn bemanning kreeg het ook voorgeschoteld als remedie tegen scheurbuik. Niet veel later werden de zaden vanuit Australië naar Europa gebracht.

Nederland is multicultureel en er zijn wereldwijd zeker duizend plantensoorten waarvan het blad gegeten wordt. Het zal u daarom waarschijnlijk niet verbazen dat bezoekers van de toko nog vele andere slinkgroenten hebben gezien. Zo is er het uit de Surinaamse hoek afkomstige tayerblad, het loof van de uit de aronskelkfamilie afkomstige soort *Xanthosoma sagittifolium*. Dit is een dubbelnuttig gewas want naast het loof produceren deze planten ook grote zetmeelhoudende knollen die met graagte worden gegeten. Als u bij de

*Waterspinazie is een eeuwenoude Aziatische groente, wild en gekweekt. Soms is de groei zo onstuimig dat watergangen dichtgroeien.
Foto: Prens (CC BY-SA 3.0)*

Surinamer weleens een 'broodje pom' heeft gegeten: dat is tayerknol!

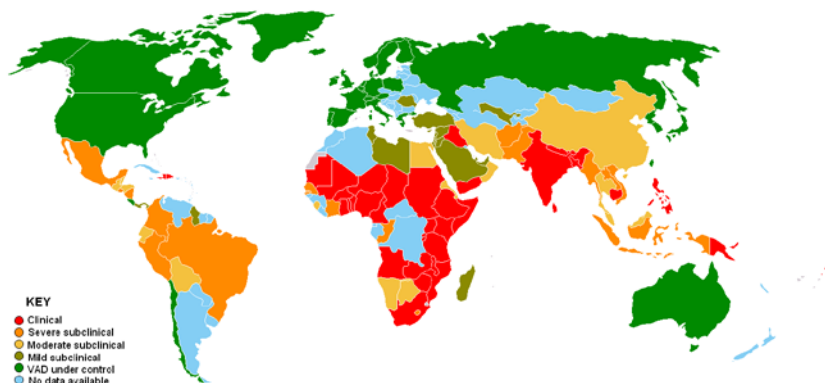
Andere slinkgroenten uit de toko zijn amsoi en kaisoi (beiden *Brassica juncea* uit de koolfamilie), en ook tatsoi. De eerste twee zijn een soort mosterdbladd en smaken licht (radijsachtig) pittig. Tatsoi is een mini-uitvoering van de u wel bekende paksoi. Het blad van paksoi had ik boven als slinkgroente kunnen noemen, maar het gaat bij paksoi eerder om de dikke stelen en bij deugdelijk roerbakken blijft deze groente natuurlijk behoorlijk knapperig.

Allemaal lekker natuurlijk, maar als we het over bladgroenten hebben dan is de ster van de tropen zonder twijfel *Ipomoea aquatica* uit de windefamilie. Mensen met wat botanisch-culinaire kennis zullen de geslachtsnaam *Ipomoea* kennen omdat ook de bekende zoete aardappel, of bataat, uit dit geslacht komt. De soort aanduiding 'aquatica' betekent water, en het zal geen grote ont-hulling zijn dat de soort in het Nederlands daarom waterspinazie genoemd wordt. Waterspinazie komt uit Zuidoost-Azië, en wordt daar al meer dan 2.000 jaar verbouwd. De water- en moerasplant is inmiddels over de hele tropen verspreid geraakt, want het is een smakelijke en snel groeiende groente. In Indonesië en een aantal andere Zuidoost-Aziatische landen wordt waterspinazie kangkung genoemd, en in Suriname dagoebblad. Maar er zijn nog tientallen andere namen in de Aziatische regio. In de Thaise keuken heet het pak bung, maar op de Engelse menukaart staat daar meestal morning glory, misschien heeft u dat tijdens uw vakantie weleens gezien.

In de rood-oranje-gele landen komt vitamine A-gebrek voor.
Auteur: Petaholmes
(WHO data 1995)

Spinazie als voedsel

Voor mensen van mijn generatie (ik was een kind in de jaren zeventig) is het ondenkbaar om over spinazie te schrijven zonder het

Popeye spinazie is nog steeds een merk in de VS.

Foto: Scorpions and Centaurs (CC BY-NC-SA 2.0)

over Popeye te hebben. Deze stoere tekenfilmheld van de TV kneep, als ie wat extra kracht nodig had, een blik spinazie open en slikte de inhoud in één keer door. Daarna waren zijn tegenstanders nog niet jarig! Dan wil elk kind natuurlijk wel spinazie eten om ijzersterk te worden. Het is lastig te bewijzen, maar het verhaal gaat dat Popeye in de Verenigde Staten de spinazieconsumptie met maar liefst 30% liet toenemen in de jaren dertig van de vorige eeuw. Ouders stemden uiteraard in met het verschijnsel, want zo werden er meer groenten gegeten zonder tafeldrama. Het argument voor de ouders was vaak dat spinazie wel erg gezond moet zijn omdat er zoveel ijzer in zit.

Maar daar gaat het helaas mis. Spinazie bevat weliswaar iets meer ijzer dan veel andere groenten, en per gram versgewicht zelfs ook meer dan rundvlees, maar de opneembaarheid valt helaas vies tegen. Spinazie bevat 2,7 mg per 100 gram versgewicht, rundvlees 2,5 mg. Maar van het ijzer in spinazie wordt nog geen 2% door het lichaam opgenomen vanwege tegenwerking door polyfenolen in de spinazie die het ijzer strak vasthouden. Rundvlees bevat deze polyfenolen niet waardoor het lichaam er makkelijk tien keer zoveel ijzer uit kan opnemen.

Deze ijzerteleurstelling is niet de schuld van de maker van Popeye. Die koos spinazie om

een andere reden als krachtbron, namelijk vanwege het hoge gehalte aan (pro-)vitamine A. Destijds was vitamine A-gebrek zeker een probleem, en in ontwikkelingslanden is dat soms nog steeds zo. Naar schatting tussen de kwart en half miljoen ondervoede kinderen worden jaarlijks blind door tekort aan vitamine A.

Andere belangrijke voedingsstoffen die spinazie ons kan leveren zijn voedingsvezel, vitamine C, foliumzuur, mangaan en vooral ook vitamine K. En dat terwijl spinazie erg caloriearm is. Vitamine K is belangrijk voor de bloedstolling, en ik las dat twee blaadjes spinazie al voldoende vitamine K leveren voor een hele dag. Dat zal vast ook wel zijn omdat we maar weinig extra vitamine K nodig hebben bovenop wat onze darmbacteriën al voor ons maken. Sommige mensen slikken vitamine K-remmers om bloedstolsels tegen te gaan, deze mensen moeten denk ik niet te vaak spinazie eten.

Spinazie met ei als ontbijt of lunch. Spinazie is ook prima in een omelet te verwerken.
Foto: Jamesjhawks (CCO 1.0)

Er is helaas ook voor gezonde mensen een problematisch kantje aan spinazie en veel andere bladgroenten: oxaalzuur. U heeft vast al eens opgemerkt dat u na het eten van spinazie soms stroeve tanden krijgt. Dat komt doordat oxaalzuur in de mond gebonden wordt aan calcium ('kalk') tot calciumoxalaat dat vervolgens neerslaat op de tanden. Oxaalzuur is een stof die planten produceren om zich te verdedigen tegen vraat door met name insecten. Oxaalzuur vormt met calcium hele kleine kristalnaalden op celniveau, en kleine dieren kunnen die naalden niet verwerken. Wij kunnen er wat beter tegen omdat we veel groter zijn. Maar behalve stroeve tanden kun je van te veel oxaalzuur helaas ook nierstenen krijgen, en dat is een duidelijk ernstigere zaak. Nierstenen kunnen verschillend van samenstelling zijn, maar meestal gaat het om calciumoxalaat.

Vroeger ging het verhaal dat oxaalzuur kalk aan de botten en tanden zou onttrekken, om dat tegen te gaan werd er soms wat krijt ('kalk') toegevoegd aan een kooksel spinazie. Voor zover ik heb kunnen nagaan is dit een typisch Nederlands verschijnsel. Om dezelfde reden werd spinazie vaak met ei gegeten. Spinazie en ei zijn een prima combinatie daar niet van, maar ik twijfel aan de effectiviteit. Als je bezorgd bent over oxaalzuur kun je beter je spinazie en andere bladgroenten blancheren in ruim water en dan eventueel het voor-geslonken blad nog wat verder koken na het weggooien van het blancheerwater. Door de ruime hoeveelheid water verdwijnt er zo veel oxaalzuur. Ook water-oplosbare vitamines zullen deels verdwijnen, dus u moet hier een afweging maken.

Een andere problematische kant aan spinazie is het soms hoge nitraatgehalte. Oh jee, wordt dit een stikstofdiscussie? Ja sorry, nitraat en ammoniak gaan niet weg door op de BBB te stemmen en nitraat in groenten en in drinkwater kan helaas onze gezondheid soms schaden. Partijen spinazie bestemd voor babyvoeding worden, zo heb ik begrepen, zelfs specifiek getest op nitraat. Er zit altijd wat nitraat in alle groenten omdat planten dit uit de bodem opnemen, ze hebben het nodig om te kunnen groeien. Daar hebben kinderen en volwassen mensen niet veel last van. Maar vooral als spinazie en andere bladgroenten wat minder hard groeien, bijvoorbeeld in het voor- en najaar als er minder licht is, en er veel mest of kunstmest is gebruikt kan het nitraatgehalte oplopen. Ook dat is niet per se een probleem, je plast het meeste wel weer uit.

Er ontstaat pas een probleem als uit nitraat het meer schadelijke nitriet ontstaat. Nitriet

De belangrijkste bron van nitrosamines is tabaksrook.

Auteur: Helgi Halldórsson (CC BY-SA 2.0)

Voor de Hollandse keuken en volksgezondheid is het huishoudonderwijs meer dan een eeuw van grote betekenis geweest. Generaties vrouwen leerden hier hoe een voedzame en betaalbare maaltijd te bereiden. Enigszins neerbuigend werd op veel plaatsen in Nederland dit schooltype de 'spinazieacademie' genoemd. Op deze schoolfoto maken *Sien Willems* (links) en een klasgenote andijvie. Foto: Collectie familie *Willems*, fotograaf onbekend

ontstaat normaliter in de mond door bacteriële omzetting van nitraat uit voedsel en speeksel. Daarna kan het opgenomen worden door het lichaam en zich uiteindelijk in het bloed binden aan hemoglobine en zo het zuurstofbindend vermogen van het bloed nadelig beïnvloeden. Dit kan bij hele jonge kinderen tot zuurstofgebrek leiden, dat wordt het blauwe babysyndroom genoemd. In ernstige gevallen kunnen baby's er zelfs aan overlijden, maar dat komt in West-Europa niet veel voor doordat de EU drinkwaternormen heeft voorgeschreven. Nitriet kan ook ontstaan als nitratrijke groente niet onmiddellijk wordt gegeten, want niet alleen bacteriën in de mond zetten nitraat om in nitriet, ook voedselbedervende bacteriën doen dit. Als je dus een restje gekookte spinazie te lang buiten de koelkast bewaart, dan kan er nitriet ontstaan. Nitriet kan ook in de maag met eiwitten reageren tot nitrosamines. Nitrosamines veroorzaken allerlei maag-darm-leverkanker in proefdieren en vee. Maar er is tot op heden geen hard bewijs dat dit bij mensen ook gebeurt. Het is wel aannemelijk, en er is

Claytonia perfoliata wordt in de Verenigde Staten ook wel 'indianensla' of 'mijnwerkersla' genoemd en in Duitsland 'kubaspinat'. De foto is in een Groesbeekse tuin gemaakt. Later in het seizoen vormen zich zeer kenmerkende schoteltjes van aaneengesloten bladeren met daarin witte bloemetjes. Foto *Niek Willems*

wel zwakker bewijs. Op de site van het Voedingscentrum zie ik dat de Agency for Research on Cancer (IARC) zegt: 'waarschijnlijk kankerverwekkend voor de mens'. Maar de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA) deed extra onderzoek en zegt dat het 'onwaarschijnlijk is dat nitraat in groenten zal leiden tot gezondheidsrisico's'.

Het Voedingscentrum ziet verder geen gevaren in het, al dan niet in de magnetron, opwarmen van correct gekoelde spinazie en ook het eten van spinazie samen met vis wordt tegenwoordig niet meer afgeraden. Wel geldt er nog een waarschuwing tegen het vaak consumeren van sportdrankjes met geconcentreerd bietensap en tegen het maken van flesvoeding met water uit een eigen bron of put, die vallen namelijk niet onder de strenge drinkwaternormen voor nitraat die in Nederland gelden.

Laat u niet uit het veld slaan door nitraten en oxalaten, groenten eten is altijd gezonder dan géén groenten eten. Probeer gerust ook eens rauwe spinazie als salade of bij wijze van sla op een broodje of boterham. Dat zal u denk ik niet tegenvallen. Als dat allemaal niet avontuurlijk genoeg is, heb ik nog wel iets voor de echte culi-pionier: De laatste jaren zie ik tussen het onkruid steeds vaker *Claytonia perfoliata*, een exoot uit het westen van Noord-Amerika. Ik denk dat ie aan het oprukken is. De plant wordt hier winterpostelein genoemd, maar het is helemaal geen familie van de postelein. De winter aanduiding klopt wel, de plant is prima winterhard. De hele plant is eetbaar en kan als salade (jong blad) of gekookt worden gegeten. Ik heb dat onlangs gedaan, en het smaakt naar... spinazie!

Niek Willems

In Memoriam Nettie Westhoff- De Joncheere

Op 5 april 2023 is op 104-jarige leeftijd Nettie Westhoff-De Joncheere overleden.

Een leven lang dienstbaar aan de natuur, was de titel van het artikel dat in 2018 in Milieujournaal 173 stond naar aanleiding van een gesprek met haar. Haar hele leven stond in het teken van de natuur. Dat begon op 7-jarige leeftijd in de bossen van Huis ter Heide waar de familie een vakantiehuisje had gehuurd en ze voor het eerst een toen nog zeldzame zwarte specht zag en eindigde op 5 april bij haar overlijden in Groesbeek waar ze woonde in een klein, wit huis verscholen in een prachtige natuurtuin nabij de Zevenheuvelenweg. Tot haar 96-ste jaar hield ze de tuin grotendeels zelf bij en stond ze nog op een verrijdbare steiger de hoge haag voor het huis te knippen. De laatste jaren hielpen vrijwilligers van de WMG onder haar toezienend oog om de tuin op orde te houden.

In de lange periode daartussen werd ze als jongere lid van de NJN, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, die excursies in het hele land hield in de toen nog zeer rijke en gevarieerde Nederlandse natuur. Daar leerde ze Victor Westhoff kennen, de beroemde Nederlandse natuurbeschermer die later professor vegetatiekunde in Nijmegen zou worden. Zij zagen in die tijd de Nederlandse natuur onder hun ogen verarmen en versnipperen. Ze probeerden te redden wat er te redden viel. Victor publiceerde aan de lopende band artikelen en boeken over de vegetatiekunde en natuurbescherming. Beroemd werd zijn driedelige standaard werk 'Wilde planten' dat vanaf 1970 verscheen en waarin de vegetatie van de Nederlandse natuurgebieden beschreven werd. Nettie assisteerde tijdens het veldwerk, werkte vegetatietabellen nauwgezet uit, redigeerde zijn publicaties, deed de boekhouding, was chauffeur en voedde ook nog eens vijf kinderen op. Ook tijdens de jaarlijkse studiereizen van biologiestudenten van de Radbouduniversiteit was Nettie altijd van de partij, zij het ook daar altijd op de achtergrond.

Na de dood van haar man in 2001 ontfermde zij zich niet alleen over het beheer van de natuurtuin, maar ging die ook vastleggen met haar nieuwe hobby: de fotografie. Ze volgde het wel en wee van alle planten in de seizoenen nauwgezet. Op 99-jarige leeftijd redigeerde ze nog een boek, 'Selectie uit het werk van Victor Westhoff', wat eigenlijk toch voor een groot deel ook haar werk was.

Henny Brinkhof

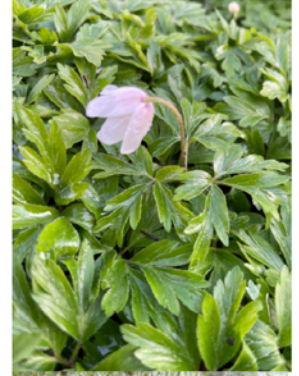

Aardsterren

Op zaterdag 8 april gingen we verzamelen bij de ingang van de Bruuk aan de Ashorst. Vanwege de paasdagen en ziekte konden een paar Aardsterren er niet bij zijn: Charlie, Suzy, Melle, Lucas en Milan. Maar Ryan, Pauline, Sven, Dominique, Maud, Levi, Krijn, Ravi en Sam waren er wel. We hopen dat Robert de volgende keer ook weer komt. En Pépé was er ook bij.

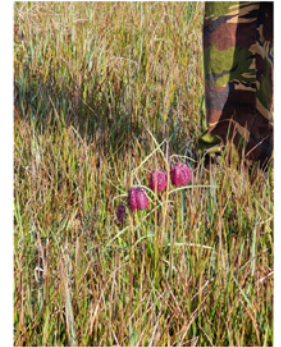
We splitsten in 3 groepjes, en liepen apart door de Bruuk. Overal zagen we de nieuwe voorjaarsbloemen. Het groepje met Levi ontdekte de Wilde Kievitsbloem.

Verder zagen we overal Bosanemonen, Paardebloemen, Pinksterbloemen, Speenkruid. En als je goed keek ook Dotterbloem en Kleine Veldkers. We bleven even staan bij de Grote Vossenstaart. Er was veel lawaai in de Bruuk en dat kwam niet door de Aardsterren maar door alle vogels die zich alsmaar moesten laten horen. Vooral de tijftjaf was erg druk en lawaaiig.

Maar we hoorden ook de boomklever, de koolmees, eenden, ganzen, de vink, duiven, kraaien, een fasant. De meesten hebben we niet alleen gehoord maar ook gezien met onze verrekijkers. De ooievaars van De Horst kwamen samen even langs om wat te eten. Toen we uitgekeken en uitgetekend waren liepen we naar de boerderij van Hub en Christie. Onderweg even stenen gegooid in de Ashorster Beek. Dat was niet nuttig maar wel leuk. Bij Hub en Christie kregen we koek en chocomel. En we mochten de kip voeren, en een vuurtje stoken. Maud vond dat vuurtje wel super interessant. Ze heeft het aangeblazen met een speciale blaaspijp.

We mochten ons even laten likken door de ene geit, de andere wilde vooral geaaid worden. Op de trampoline mocht ook. En toen was de ochtend alweer voorbij. Iedereen had veel getekend en gezien, maar Ryan had wel de meeste tekeningen gemaakt.

En toch was hij ook heel Zen.

Groeten van Marloes, Renilde, Wil, Jurjen en Remco.

Hallo lieve Aardmannetjes,

Zaterdag 11 maart was het weer zover, NL Doet! De grootste vrijwilligers actie van Nederland. Samen met de Aardsterren en de Aardhommels was het weer de bedoeling dat het een kei leuke, creatieve en bovenal gezellige ochtend zou worden. De hele week al was het weer een beetje wisselvallig en koud, maar deze zaterdag waren de weergoden ons gunstig gezind. Het was stralend weer met een heerlijk zonnetje. Dat was in ieder geval al een goed begin. Jurre en ik hadden er zin in!

*metselbij
op zoek
naar een
hotel*

We kwamen ietwat aan de late kant binnen en Henny was al begonnen met de uitleg, maar we hoorden nog net dat we dit jaar een insecten-hotel zouden gaan maken. Uitgebreid legde Henny uit wat de bedoeling was, hoe het insecten hotel er uit zou zien, waar we mee moesten beginnen, welke volgorde we moesten aanhouden met in elkaar zetten, dat we gaatjes mochten boren in het onderste blok hout, welke soorten vulling er allemaal klaar zouden liggen en héél belangrijk, waar we vooral bij het in monteren van de zijanten en het in elkaar zetten van het dak op moesten letten. Ook vertelde hij waar een insectenhotel voor bedoeld is en waar je hem in de tuin het beste zou kunnen plaatsen; uit de wind, droog, enigszins beschut maar ook weer niet op de grond in het lange gras. En oh ja, heel belangrijk, je moest vooral ook op het dak van het hotel schrijven dat het GRATIS was, om misverstanden te voorkomen.

Toen mocht iedereen een bouw pakketje pakken en konden we buiten aan de slag met in elkaar zetten. Druk getimmer en gelach omdat het hier en daar, ondanks de duidelijk tips van Henny, toch nog verkeerd ging met de zijanten of het dakje. Zo ook bij ons (oeps, haha). Na ongeveer een half uurtje gingen de eerste kids al naar binnen om gaten te boren en om het eerste gaasje op het hotel te nieten. Daarna kon het vullen van het hotel van start. Best nog een hele klus. Tussendoor een lekker kopje koffie, chocomel of aanmaak met een koekje erbij en daarna weer door! Met een snoeischaar allemaal stukje riet, bamboe en vliertakken knippen van ongeveer 7 centimeter lang. En er gaat best veel in! Naast riet, bamboe en vlier waren er ook verschillende andere materialen zoals dennenappels, modder en schapenwol. Nadat het hotel gevuld was met de verschillende materialen kon aan de achterkant het stukje gaas er ook op en was het insecten-hotel klaar voor gebruik.

Om ongeveer half twaalf was zo'n beetje iedereen wel klaar met hun insecten-hotel. Nog even de boel opruimen en klaar was Kees. Het was weer een superleuke en gezellige ochtend. Iedereen die heeft meegedaan en meegeholpen weer ontzettend bedankt en Henny en Nel in het bijzonder!

Groetjes van Jurre en René

natuurclub

2023

Op een regenachtige dag in januari maakten we vetbollen van de grote kegels van de zeeden. De kinderen mochten ze mee naar huis nemen voor de voedertafel. We gingen ook naar het Schildbroek waar we houtschijven van verschillende bomen zaagden. Die van de Zwarte els verkleurden oranje na enkele seconden. In twee leemkuilen in het Groesbeeks bos verzamelden we leem en zagen we prachtige bosanemonen. We bezochten ook nog De Bruuk en de Sint-Jansberg. Hieronder een foto-impressie.

Vetbollen maken van zeedennappels

Zwarte mees op een dennenvetbol

Plakje zagen in het Schildbroek

Op weg naar de leemkuil Heselenberg

Zwarte els

Houtschijf vlier met pit erin

Bosanemonen in de Biessael

Leem winnen in de leemkuil

